

บทที่ ๔

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักกายสุจริตในพระพุทธศาสนากับสังคมไทย

ในบทนี้จะได้นำเสนอ “แนวทางการประยุกต์ใช้หลักกายสุจริตในสังคมไทย” จากบริบทแนวคิดในบทที่ผ่านมาได้กล่าวถึงทุกปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ในสังคม เพราะขาดหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ไม่ได้รับการพัฒนากาย วาจาและจิตใจอย่างถูกต้อง เน้นแต่การพัฒนาวัตถุอย่างเดียว ไม่ได้เน้นการพัฒนาจริยธรรมและคุณธรรมของปัจเจกบุคคลในสังคม และถ้าปัจเจกบุคคลเหล่านั้นได้รับการพัฒนาที่ถูกต้อง ทั้งความเจริญทางด้านสติปัญญาและมีจริยธรรมคุณธรรมควบคู่ไปด้วย พฤติกรรมต่างๆ ที่ประพฤดิหรือแสดงออกนั้นจะประกอบไปด้วยกาย วาจาและจิตใจที่สุจริต เป็นธรรมหรือประกอบด้วยกุศลจิตมุ่งเพื่อประโยชน์แก่ตนและไม่ก่อปัญหาหรือความเดือดร้อนแก่สังคมส่วนรวม เพราะการดำเนินชีวิตของบุคคลที่ได้รับการพัฒนาแล้วทั้งทางด้านสติปัญญาและคุณธรรม จริยธรรม จะมีหลักการดำเนินชีวิตที่เอื้ออำนวยให้บุคคลอื่นหรือสิ่งแวดล้อมที่ตนเกี่ยวข้องให้มีบรรยากาศที่ใสธรรมใฝ่รู้ ถือความถูกต้อง ทำให้สังคมดำเนินไปอย่างมีความสุข แนวทางการประยุกต์ใช้หลักกายสุจริตในสังคมไทยจึงประกอบไปด้วยประเด็นหัวข้อต่างๆ ดังนี้

๔.๑ การประยุกต์ใช้ระดับปัจเจกบุคคล

การประยุกต์หลักคำสอนเพื่อให้สอดคล้องกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมนั้น ต้องเน้นไปที่ตัวปัจเจกบุคคล เพราะมนุษย์มีศักยภาพติดตัวมาด้วยกันทุกคน โดยมีจุดหมาย คือ ความสุข อีสรภาพ ความดีงามของชีวิต เพื่อพัฒนาตนเอง โดยมีหลักการให้เกิดความใฝ่รู้ อดทนต่อความยากลำบาก เพื่อให้ประสบผลสำเร็จ โดยการกระทำที่สอดคล้องตามคำสอน ทางกาย ๓ ประการ ได้แก่

๑ . ไม่ทำร้ายผู้อื่น แต่จงช่วยเหลือเกื้อกูลเขา เพราะทุกคนต่างรักชีวิตของตนเอง ทั้งสิ้น เราจึงควรเห็นใจกัน ด้วยการไม่รังแก ไม่เบียดเบียนกัน กระทำด้วยความปรารถนาดี มีเมตตา และช่วยเหลือ เป็นกรุณา เป็นการกระทำที่ถูกต้อง ตามหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังที่ปรากฏในโอวาทปาติโมกขนั้นประกอบด้วยหลักการต่างๆ ขั้นที่ ๑ เรียกว่าขั้นอุดมการณ์ มีพระพุทธพจน์ว่า

“ความอดทน คือ ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นสมณะ” □

พระพุทธโฆษาจารย์ ๓ ประการข้างต้นนี้ถือว่าเป็นอุดมการณ์ ในพระพุทธศาสนา ที่ควรยึดถือปฏิบัติในชีวิต ในระดับปัจเจกบุคคลต้องไม่ทำร้ายคนในครอบครัว หากจะทำร้ายด้วยอาวุธต่างๆ มีมีด และไม้หรือแม้แต่มือ แต่ให้มีใจละอายต่อภรรยา บุตร ธิดา เพราะคนทุกคนต่างกลัวเจ็บกลัวตาย ทุกคนที่มีส่วนร่วมในชีวิตต่างก็อยู่คู่กัน ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง พยายามตั้งความปรารถนาให้มีความแน่วแน่ว่า ตัวเองต้องมีความเมตตากรุณาต่อเพื่อนร่วมโลก ไม่มุ่งทำร้ายกัน ไม่ใช้งานจนเกินกำลัง ตบตีให้เจ็บปวด ให้พิการหรือเสียโฉม แต่ให้มีความปรารถนาดีต่อกัน ปัจเจกบุคคลที่ไม่ถูกทาง คือ งดเว้นจากสิ่งที่กล่าวมาแล้วไม่ได้ แม้แต่ทำไปด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อาจจะได้รับผลย้อนกลับ หรือได้รับผลตอบแทน คือ ระยะเวลาของชีวิตปัจเจกบุคคลนั้น อายุจะลดน้อยลง หรืออาจต้องเจ็บป่วยพิการได้ ซึ่งเป็นผลกรรมที่อาจตอบแทน แต่หากมองในมุมตรงกันข้าม ปัจเจกบุคคลมีการกระทำที่ถูกต้อง ด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ย่อมมีผลคือความเข้มแข็งทั้งสองฝ่าย เท่ากับเป็นการเพิ่มยารบำรุงชีวิตให้ยืนยาวต่อไป

๒ . ไม่เบียดเบียนทรัพย์สินหรือสิทธิของผู้อื่น แต่มีความเอื้ออาทรแบ่งปันและบริจาค การเบียดเบียนทรัพย์สิน หรือกรรมสิทธิ์ของใครก็ตาม ถ้าทำด้วยเจตนาถือว่าลักขโมย ฉ้อโกง การเอาสมบัติของผู้อื่นมาเป็นของตัวเอง เป็นการลักทรัพย์ ซึ่งเกิดจากความโลภ เป็นพวกหัวจิตได้แล้วไม่รู้จักพอ แม้ปัจเจกบุคคลนั้นจะมีฐานะ มีตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดีมีความสุขทางวัตถุ แต่ไม่รู้จักอิ่ม จะเป็นคนเห็นแก่ได้ ซึ่งจะแสดงออกทางพฤติกรรมที่เห็นได้ชัด เช่น ฉ้อโกงเอาต่อหน้า กอบโกย ปล้น ค้าของเถื่อน คอรัปชั่น การกระทำที่ผิดๆ ที่เกิดจากความโลภ ความอยากได้ เพราะมีความไม่เข้าใจที่ไม่ถูกต้อง ย่อมมีผลต่อตนเองคือ เหตุลักทรัพย์ ผลต้องติดคุก ฉ้อโกง ต้องมีคดี หรือแม้แต่การปกปิด กอบโกย ยักยอกเอาสมบัติของส่วนรวม ตนเองต้องสูญเสียทรัพย์สินในรูปแบบต่างๆ เช่น ถูกฉกชิงวิ่งราว ถูกขู่กรรโชกทรัพย์ ถูกยึดทรัพย์ เป็นต้น ปัจเจกบุคคล หากทำให้ถูกต้องถูกทาง กระทำด้วยความไม่โลภอยากได้ของเขา เคารพในกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินสมบัติของภรรยา สามเณร บิดา มารดา ของบุตรธิดา และผู้อื่น ไม่คิดจะลัก หรือหยิบไปโดยไม่ได้รับอนุญาต และมีการงดเว้นจากพฤติกรรมดังกล่าว หากงดเว้นได้ จะเป็นการพัฒนาด้านจิตใจขึ้น เป็นเหตุให้ได้ความรัก ความนับถือ ความเกรงใจตอบแทน จะมีบริวาร มีพรรคพวก คนที่เคยให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่นมาก่อน เมื่อถึงคราวต้องการความร่วมมือร่วมใจ ก็จะได้รับความช่วยเหลือ กิจกรรมต่างๆ ก็จะสำเร็จได้

□ ที.ม.หา. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

๓ . สหสารสันโดษ พอใจในคู่ครองของตน คือ ไม่ลำสอนทางเพศ แต่จงพอใจเฉพาะคู่ของตนเอง การมีเพศสัมพันธ์กับคนอื่นที่ไม่ใช่คู่ครองของตนเอง ก่อให้เกิดปัญหาในสังคมมานาน ซึ่งทำให้ครอบครัวแตกแยก การประพฤติดังกล่าวทางเพศ เป็นการทำความผิดที่ร้ายแรง ควรจะละเลิก เพราะเป็นการเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นในสิ่งที่รักใคร่หวงแหน

ฝ่าย ชายนั้น ไม่ควรมีสัมพันธ์ทางเพศกับหญิงอื่นที่ไม่ใช่คู่ครองของตนเอง มีหญิงต้องห้าม คือ หญิงที่มีสามี หญิงที่มีพ่อแม่ ญาติดูแล หญิงที่เป็นเทือกเถาเหล่ากอ มี ย่า ยาย แม่ ลูก หลาน เป็นต้น ส่วนหญิงก็ไม่ควรมีเพศสัมพันธ์กับชายอื่นที่ไม่ใช่คู่ครองของตน มีชายต้องห้าม คือ ชายมีภรรยา ชายที่เป็นเทือกเถาเหล่ากอ มีปู่ ตา พ่อ ลูก หลาน ภิกษุสามเณร ทั้งนี้ เนื่องจากมนุษย์นั้นมีสติปัญญา มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองได้สูงสุด มีคุณสมบัติที่ประเสริฐกว่าสัตว์ หากลำสอนทางเพศ จะไม่ต่างอะไรกับสัตว์เดรัจฉาน หากแต่มนุษย์ในระดับปัจเจกบุคคลพิทักษ์รักษาประเพณีการสืบเชื้อสายของเผ่าพันธุ์มนุษย์ไว้ ไม่ให้ลำสอนทางเพศ จะเป็นการช่วยป้องกันปัญหาความประพฤติผิด ไม่มีการฆ่าล้างแค้นเพราะการแย่งชิงของรัก หรือเพราะการทรยศ ไม่ซื้อตรง จากคนรัก และเป็นการป้องกันปัญหา จากการเกิดโรคเอดส์ หรือ อาชญากรรมทางเพศได้ ปัจเจกบุคคลนั้นจะมีชีวิตที่ก้าวหน้า ดำรงวงศ์ตระกูลไว้ได้□

หากปัจเจกบุคคลใดสามารถปฏิบัติได้ตาม ย่อมมั่นใจได้ว่ามีคุณในสังคมที่ดี มีความสุข แต่สิ่งที่ต้องพัฒนาเพื่อให้เกิดผลของการพัฒนาความเป็นกัลยาณชน ต้องพัฒนาต่อไปจนถึงความเป็นคนที่ประเสริฐที่สุด ที่มีคุณสมบัติและบทบาทของการได้รับการพัฒนามาแล้ว โดยมีเครื่องมือในการพัฒนาสู่ความเป็นคนที่ประเสริฐ ๔ ประการ ได้แก่

๑. สัทธาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา)
๒. สีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล)
๓. จาคสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ)
๔. ปัญญาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยปัญญา) □

๑ . ศรัทธา ความซาบซึ้งมั่นใจในคุณพระรัตนตรัย ซึ่งมีแกนอยู่ที่ตถาคตโพธิสัทธา คือ ศรัทธาในปัญญาตรัสรู้ที่ทำให้มนุษย์เป็นพุทธะ เท่ากับมั่นใจในความเป็นมนุษย์ที่จะฝึกให้เลิศประเสริฐจนมีปัญญารู้แจ้งเป็นพุทธะได้ เป็นคุณสมบัติที่เป็นจุดตั้งต้นของการศึกษาพัฒนาชีวิต

๒ . ศีล ความประพฤติมาตรฐานขั้นต้น เริ่มด้วยศีล ๕ แล้วค่อยพัฒนาต่อไปสู่ศีล ๘

๓. จาคะ ความมีน้ำใจเผื่อแผ่เสียสละ ครองเรือนด้วยใจที่ไม่ตระหนี่คับแคบ ใส่ใจรับฟังทุกข์สุขของคนอื่น พร้อมทั้งจะให้ปันช่วยเหลือ เพื่อลดความเห็นแก่ตัว ละกิเลสขยาเยฏฐลขึ้นเรื่อยๆ

□ พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๕/๒๔.

□ อ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๑.

๔. ปัญหา ความมีปัญญาหยั่งรู้ถึงความเกิดขึ้นจนถึงความดับสลาย แก้ปัญหาทำทุกข้อให้หมดสิ้นไป[□]

สรุปว่า ผลของการประยุกต์ใช้หลักกายสุจริต ปัจเจกบุคคลจำเป็นต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถฝึกฝนตนเองได้โดยมีฐานอยู่ที่ศีล รักษากายวาจา เพิ่มพูนปัญญาด้วยการฟังแล้วนำมาไตร่ตรองให้ดี แล้วนำความรู้จากการใคร่ครวญมาแบ่งปันเอื้อเฟื้อเพื่อนร่วมสังคม เมื่อมีปัญหาก็สามารถที่จะแก้ไขได้

๔.๒ การประยุกต์ใช้ระดับครอบครัว

ชีวิตของครอบครัวส่วนใหญ่ ต้องการมีความสุขในชีวิต ต่างก็สรรหาสิ่งของและวัตถุที่อำนวยความสะดวกสบาย และสร้างความสุขให้กับชีวิต ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับชีวิตไม่ใช่เป็นเพียงแค่ปัจจัย ๔ “อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค”[□] แต่ยังมีปัจจัยอื่นๆ อีกมากมายที่มาตอบสนองความต้องการของครอบครัว ปัญหาเมื่ออยู่ว่า การดำเนินชีวิตของครอบครัวเราคืออะไร จะดำเนินชีวิตของครอบครัวเราให้มีความสุขได้อย่างไร การที่ครอบครัวเรามีชีวิตอยู่อย่างสบาย เราสามารถกำหนดชีวิตของครอบครัวเราได้ ไม่ว่าชีวิตครอบครัวจะสุขหรือชีวิตครอบครัวเราจะทุกข์ ขึ้นอยู่กับตัวเราและคนในครอบครัวมีการรักษาศีล เป็นสิ่งที่มนุษย์ควรประพฤติปฏิบัติ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเต็มที่ มีความกลมกลืนกับแนวทางปฏิบัติในสังคม ทำให้สังคมระดับครอบครัวมีความสันติสุขและเต็มไปด้วยความเมตตากรุณา ซึ่งหลักของการประยุกต์ใช้ มีดังนี้

๑) แนวทางการประยุกต์ใช้ระดับครอบครัว เป็นสิ่งที่สำคัญ สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันหลักที่จะสอนให้คนระดับปัจเจกบุคคล จนถึงระดับองค์กรและสังคม เป็นคนดีทางกาย สถาบันครอบครัวต้องเอาใจใส่กับคนในครอบครัวของตนเองด้วยการนำหลักของการประพฤติดี ตามหลักทศ ๖ มาใช้ คือ บิดามารดาควรอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาด้วยการให้การศึกษา ให้ที่อยู่อาศัย สำหรับมารดานั้น ท่านให้บุตรธิดาอาศัยทั้งในกายและนอกกาย คือ อาศัยอยู่ในครรภ์และอาศัยอยู่ในเรือน เมื่อคลอดออกมา อบรมบ่มนิสัยให้บุตรอยู่ในศีลธรรม จริยธรรมที่ดีงาม ทั้งพฤติกรรมทางกาย วาจา แม้กระทั่งจิตใจ มารดาบิดาต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนรับผิดชอบต่อการดำเนินชีวิตของบุตร จนกว่าจะมีครอบครัวรับผิดชอบชั่วดีต่อตนเองได้ มารดา บิดามีหน้าที่อนุเคราะห์บุตรโดยเหตุ ๕ ประการ คือ

๑. ห้ามจากความชั่ว

๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี

[□] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), สยามสามไตร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์สวย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๑๔.

[□] ว.ม. (ไทย) ๔/๘๗/๑๐๖.

๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา

๔. หาภรรยาที่สมควรให้

๕. มอบทรัพย์ไว้ในโอกาสอันเหมาะสม ☐

มารดาบิดาทำหน้าที่ของตนเองด้วยอนุเคราะห์บุตรโดยเหตุ ๕ ประการนี้แล้ว บุตรย่อมเป็นคนมีคุณภาพ มีความสุขความเจริญ ด้วยชาติวุฒิ คุณวุฒิ และวัยวุฒิ การทำหน้าที่ของพ่อแม่ที่ดีมีดังนี้

๑.หน้าที่ทางกาย

- สอนให้ลูกไม่ทำชั่ว
- แนะนำให้ลูกทำความดี
- ส่งเสริมลูกให้เรียนศิลปวิทยา - ช่วยเลือกคู่ครองที่เหมาะสมให้กับลูก
- แบ่งทรัพย์มรดกให้ในสมัยอันควร

๒. หน้าที่ทางใจ

- พาลูกเข้าวัดศึกษาพระธรรมคำสอน - ชักจูงลูกสวดมนต์ไหว้พระก่อนนอน
- ชักนำลูกให้ทำบุญรักษาศีล - ชักนำลูกให้ได้ฝึกสมาธิ
- ชักนำลูกให้ได้บวช

๓. ผลดี ของการทำหน้าที่พ่อแม่ที่ดี

- ได้รับความปีติภาคภูมิใจ - ครอบครัวสงบร่มเย็นเป็นสุข
- สังคมสงบสุข - ประเทศชาติได้คนดี¹

การรู้จักปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นในใจ ยึดถือปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการอยู่ครองเรือน ๔ ประการ ได้แก่

๑) สัจจะ เป็นการซื่อสัตย์ต่อกัน มีความจริงใจ พุดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็น ที่เชื่อถือไว้วางใจ ความซื่อสัตย์ต่อกัน เป็นคุณธรรมสำหรับผู้อยู่ครองเรือน เช่น สามี ภรรยา คู่รัก ต้องมีความซื่อตรงต่อกัน หากมีปัญหาอะไรก็ปรึกษากันด้วยความบริสุทธิ์ใจไม่ปิดบังอำพราง และที่สำคัญ ไม่นอกใจกัน ก็จะทำให้ชีวิตครอบครัวอยู่อย่างมีความสุข หรือแม้แต่การทำงาน ก็ต้องมีความซื่อสัตย์ต่อเจ้านาย หรือผู้บังคับบัญชา และต่อหน้าที่ตนเอง ชีวิตก็จะก้าวหน้า

๒) ทมะ รู้จักข่มจิตของตน การรู้จักฝึกฝนตนเอง ควบคุมตนเองได้ ข่มใจตัวเองเป็น ปรับปรุงตนเองให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา โดยข่มใจในอารมณ์ที่มากกระทบทั้งปวง รู้จักยับยั้งชั่ง

☐ พุทธทาสภิกขุ, เตือนใจวัยรุ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๒๓-๒๔.

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

ใจ ไม่ทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ ไม่ใช้อารมณ์ให้อยู่เหนือเหตุผล ต้องรู้จักให้อภัยต่อกัน และในขณะเดียวกันก็รู้จักที่จะหาวิธีปรับปรุงตนเองให้ดียิ่งๆ ขึ้นไปในทุกด้าน

๓) ขันติ ความอดทน มุ่งมั่นต่อหน้าที่การงานด้วยความขยันอดทน เข้มแข็ง มั่นคง ในจุดหมาย ไม่หวั่นไหวในอุปสรรคของชีวิต มีใจหนักแน่นในการครองคู่ อดทนต่อการล่วงเกินกันทั้งคำพูด กิริยาท่าทาง ทำให้เป็นคนไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคอะไรๆ ไม่ใจเสาะ ไม่หลีกเลี่ยงงาน ความอดทนเป็นเหตุให้คนเรากล้าทำงาน ไม่หลบเลี่ยงงาน ไม่หลบเลี่ยงปัญหาทั้งปวง

๔) จาคะ คือการสละให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ การมีครอบครัวต้องรู้จักแบ่งปันสิ่งที่หามาได้แก่ครอบครัวทั้งสองฝ่าย การมีน้ำใจต่อครอบครัวทำให้ชีวิตครองคู่มิมีปัญหาน้อย เพราะมีการเสียสละ มีน้ำใจสามารถสละความสุขสบาย ประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมได้

สรุปว่า การประยุกต์หลักกายสุจริตทั้ง ๓ มาใช้ในระดับครอบครัว ก็เพื่อให้ครอบครัวมีประสิทธิภาพ เป็นการแสดงออกทางกาย วาจา หรือความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม เมื่อชีวิตในครอบครัวต่างมีสติและใช้สติกำกับในการดำเนินชีวิต รู้จักที่จะตั้งรับกับวิถีที่มากกระทบทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหว ด้วยการรู้จักใช้สติของการดูเป็น ฟังเป็น ตมเป็น กินเป็น ทำเป็น และคิดเป็น ความไม่ดีต่างๆ ที่จะมาทำร้ายครอบครัวและตัวเองก็จะพ่ายแพ้ อีกทั้งเมื่อนำมาประยุกต์ใช้ปฏิบัติควบคู่กับหลักธรรมสำหรับการอยู่ครองเรือน เป็นการฝึกคนที่อยู่ครองเรือน ให้มีการจริงใจ ฝึกฝน ทนได้ ให้ปัน จะช่วยให้สังคมของครอบครัวอยู่เป็นสุข มีความสามัคคีกันเกิดขึ้น ในสถาบันครอบครัว สังคมรอบข้างก็จะอยู่เป็นสุขอย่างยั่งยืน

๔.๓ การประยุกต์ใช้ระดับองค์กร

ในระดับองค์กรต้องได้รับการปลูกฝัง คุณธรรม คือ ความเป็นจริงที่มีคุณหรือประโยชน์ต่อความสำเร็จสุขในชีวิต ซึ่งผู้ประสบความสำเร็จทั้งหลายล้วนเพียรสั่งสม การสร้างคุณประโยชน์ให้บังเกิดแก่ชีวิตนั้นทำได้ ๒ ขั้นตอน ^๑ คือ

๑. อยู่กับสารประโยชน์ ซึ่งหมายถึง การดำเนินชีวิตอยู่กับความเป็นจริง สิ่งที่เป็นประโยชน์ นำมาใช้ได้ และมีความเหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการคบเพื่อน การสมาคมในสังคม การเลือกอาหาร งาน ที่อยู่อาศัย และพฤติกรรม

^๑ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๕๔.

^๒ ไชย ณ พล อัครศุภเศรษฐ์, *นิสัยแห่งความสำเร็จ*, (กรุงเทพมหานคร : เพรส มีเดีย , ๒๕๓๘),

๒. สร้างสารประโยชน์ การที่จะสร้างสารประโยชน์ให้ยิ่งใหญ่ได้นั้นต้องอยู่กับสารประโยชน์ก่อนหากจัดตัวเองให้อยู่ในสารประโยชน์ได้ในระดับใดก็สามารถสร้าง สารประโยชน์ในระดับนั้นหรือใกล้เคียงกันได้

การสร้างคนให้มี คุณภาพ คือ ความเป็นคนมีลักษณะดีที่มีค่าต่อทั้งตนเองและผู้อื่น จัดเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของบุคคลที่จะประสบความสำเร็จ คนที่มีคุณภาพย่อมมีความสามารถเป็นยอดและมีความอดทนเป็นเยี่ยม โดยต้องมีการวางตนให้เหมาะสม คือ การวางตัวอย่างเหมาะสมพอดีกับภาวะและฐานะของตน การวางตัวเหมาะสมกับภาวะ เช่น การวางตัวสมวัย เช่น เป็นเด็กก็วางตัวสมกับเป็นเด็ก คือ หมั่น เรียนรู้ ซักถาม เชื่อฟัง อ่อนน้อม หากอวดรู้หรือทำตัวกระด้างก็จะไม่ได้รับการสอนหรือความ เมตตาจากผู้ใหญ่ เมื่อไม่ได้รับการสอนจากผู้ใหญ่ก็จะไม่ฉลาดขึ้น หรือเมื่อเป็นผู้ใหญ่ก็วางตัวให้ เหมาะสมกับผู้ใหญ่ คือ มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ความยินดีให้อภัย หากเป็นผู้ใหญ่แต่ วางตัวไม่เหมาะสมก็จะเป็นได้แค่เพียงคนแก่ แต่ไม่ใช่ผู้ใหญ่ □□

การนำทฤษฎีที่เกี่ยวกับกายสุจริตมาสู่ภาคปฏิบัติ เพื่อให้องค์กรของสังคมนั้น ดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท เพราะในองค์กร สังคมใดก็ตาม หากมีการแสดงออกทางกายและวาจาที่ประกอบด้วยเมตตาธรรมนั้น จะเป็นบทพิสูจน์ของการประพฤติชอบ ประพฤติดี การประพฤติชอบ และประพฤติดี เป็นเรื่องของกายและวาจา ส่วนความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ เป็นเรื่องของจิตใจ เป็นการประพฤติที่เป็นเหตุให้บุคคลนั้นเป็นคนดี เป็นที่พึงประสงค์ของสังคม และองค์กรนั้นๆ ด้วยการนำแนวทางการประยุกต์หลักกายสุจริตใช้ระดับองค์กร มี ๓ ทาง ได้แก่

๑) สังคมระดับองค์กรต้องไม่พากันละเลย และรวมกันทำแต่ความชั่วด้วยการเบียดเบียนต่อเพื่อนร่วมงานในองค์กร นับแต่ระดับหัวหน้าเป็นต้นมา

๒) องค์กรใดก็ตามหากมีสวัสดิการดี เอาใจใส่ต่อลูกน้อง จะไม่มีการลักทรัพย์ ขโมยสิ่งของต่างๆ ในองค์กรได้ และไม่มีการเบียดเบียนเพื่อนร่วมงานในองค์กรด้วยการถือเอาทรัพย์สินของบุคคลอื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต

๓) ความรักเดียวใจเดียวในคู่ครองของตนเอง ในองค์กรใดก็ตามหากมีการนำหลักกายสุจริตข้อที่ ๓ ไม่ประพฤติผิดในกาม บุคลากรมีความรักเดียวใจเดียว ในคู่ครองของตน ด้วยการให้คนในองค์กรมีจิตสำนึก ของความรับผิดชอบ มองเพื่อนร่วมงานเป็นเสมือนเครือญาติ การจะนอกใจจากคนรักจะไม่เกิด ไม่เกิดความทรยศต่อคนรัก ต่อครอบครัว เพราะคนในองค์กรอยู่กันอย่าง

พอเพียง อยู่อย่างเรียบง่าย มีความเกื้อกูลต่อกันความเดือดร้อนก็จะไม่เกิดในสถาบันองค์กรนั้นๆ การประพฤติผิดในกาม นอกใจในคู่ครองของตนเองก็จะไม่เกิดขึ้น □□

การประยุกต์ในระดับองค์กรให้สมบูรณ์ได้ ในระดับองค์กรต้องไม่มีความเห็นผิด ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะถ้าในองค์กรมีการละความเห็นผิด แล้วมาแก้ไขปรับให้เห็นถูกต้องแล้ว ถึงแม้ว่าจะยังมีความโลภ ความโกรธชิงชังกันบ้างและมีความหลงเห็นแก่ตัวอยู่ ก็จะเป็นเหตุเกิดขึ้นเป็นรายๆ ไปไม่รุนแรง ไม่ยึดเยื้อ ไม่ยาวนานเกินไป เพราะไม่มีตัวทิฐิเข้าไปจับด้วย แต่ถ้าหากความโลภ ความโกรธแค้นชิงชัง ความเห็นแก่ตัว มีทิฐิ ความเห็นผิดเป็นฐานรองรับ จะร้ายและแผ่ไปในวงกว้างทำให้เกิดการเอาเปรียบในสิ่งแวดล้อมได้ การประพฤติดีทางกายทั้ง ๓ ประการนี้ หากบุคคลในองค์กรนั้น นำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดขึ้นในตนเอง จะทำให้คนในองค์กรนั้น สังคมนั้น อยู่อย่างมีความสุข เพราะนอกจากสุขของมนุษย์เราที่ว่าสุขเพราะการมีทรัพย์สินเงินทอง จากนั้น้ำพักน้ำแรงของตนเอง มีความสุข สามารถใช้จ่ายอย่างไม่อัดคัดขัดสน ไม่เป็นหนี้เงินนอกระบบ หรือใช้เงินอนาคตให้ต้องเป็นหนี้ เพราะการเป็นหนี้ ถือว่าเป็นทุกข์อย่างยิ่ง แต่สุขทั้งปวงที่กล่าวมา ถือว่าเป็นความสุขเล็กน้อย ถ้าหากสิ่งที่ยามาได้ไม่พอกับค่าใช้จ่าย แต่ถ้าหากเทียบกับสุขที่เกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ จะมีความภูมิใจ อิ่มใจ ว่าตนเองประพฤติดี ประพฤติชอบ ไม่บกพร่อง ใคร ๆ ก็ติเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย วาจา และใจ โดยนัยที่กล่าวมา หากมนุษย์มีความสุขทางโมคคัลลย ที่ไม่ผิดศีล ผิดธรรมแล้ว มนุษย์ที่อยู่ในองค์กร ต้องมีการนำหลักสังคหวัตถุ ๔ มาประยุกต์ใช้ ปฏิบัติร่วมกับกายสุจริต ถึงจะพองค์กรให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) ๔ ประการนี้ สังคหวัตถุ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ ทาน (การให้) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) ในโลกนี้ และสมานัตตตา (การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ในธรรมนั้นๆ ตามสมควร สังคหธรรมเหล่านี้แล ช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลิ่มสลักเพลาคุมรถที่แล่นไปไปได้ ฉะนั้น ถ้าไม่มีสังคหธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือ หรือการบูชา เพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านี้จึงถึงความเป็นใหญ่และเป็นผู้ร่ำรวย” □□

การปฏิบัติตนตามหลัก สังคหวัตถุอันเป็นเครื่องเชื่อมโยงยึดเหนี่ยวจิตใจให้เกิดความสัมพันธ์ ประสานจิตใจรู้จักสามัคคีเป็นหนึ่งเดียวซึ่งมีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

๑) สงเคราะห์กันด้วยปัจจัย ๔ หรือการเสียสละ (ทาน)

□□ Robinson G. Alan, and Schroeder M. Dean, “Ideas Are Free: How the Idea Revolution Is Liberating People and Transforming Organizations”, (San Francisco : Berrett-Koehler Publishers, 2003), P. 89.

□□ ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗.

- ๒) พุดจกกันด้วยคำสุภาพไพเราะเป็นประโยชน์ (ปิยวาจา)
 ๓) ทำประโยชน์ต่อส่วนรวมร่วมกันหรือจิตสาธารณะ (อัตถจริยา)
 ๔) รู้จักวางตนให้ถูกต้องตามฐานะ โอกาส สถานที่ (สมานัตตตา) ^{□□}

สรุปว่า บุคลากรในองค์กรจำเป็นต้องน้อมนำมาปฏิบัติต่อกันในฐานะต่างๆ เพื่อการใช้ชีวิตร่วมกันในสังคมปัจจุบันและอนาคต เพื่อความเป็นผู้มีกาย วาจาและจิตใจที่งดงาม มีความปรารถนาดี มีเมตตา สละสิ่งของ เป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้หลักกายสุจริต ๓ ประการ ในระดับองค์กรนั้นสรุปได้ว่า มนุษย์ในองค์กรที่ร่วมมือกันประพฤติดีทางกาย วาจา และใจ สังคมในองค์กรก็จะทำงานอย่างมีความสุข และเมื่อปฏิบัติควบคู่กับหลักสังคหวัตถุ ๔ มีการให้ รู้จักแบ่งปันทั้งความรู้ และเอื้อเฟื้อเกี่ยวกับการงานในองค์กร แนะนำกันด้วยวาจาที่สุภาพ กล่าวแต่คำพูดที่สร้างความสมานฉันท์ต่อองค์กร มีจิตสาธารณะเพื่อจะช่วยเหลือองค์กรและเพื่อนในองค์กรด้วยการประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย การจะพัฒนาตนเองและองค์กรนั้น ก็สามารถฟันฝ่าอุปสรรคทั้งปวงไปได้พร้อมๆ กับมีความเจริญมั่นคงถาวร

๔.๔ การประยุกต์ใช้กับสังคมส่วนรวม

ทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ นับเป็นแกนกลางของการพัฒนาสังคม กล่าวคือ มนุษย์ต้องเป็นผู้กระทำด้วยการฝึกอบรมให้เกิดคุณสมบัติภายในตน ได้แก่ มีคุณสมบัติทางกาย ทางศีล ทางจิต และทางปัญญา จึงจะส่งผลไปสู่ภายนอกสังคมได้ การพัฒนามนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท มีหลักคำสอนที่มุ่งเน้นการพัฒนาตนเองก่อนแล้วจึงสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม ดังนั้นจึง ต้องพัฒนาตนให้เป็นคนดีก่อน สังคมถึงจะดีตามไปด้วย ซึ่งเป็นหลักแห่งความประพฤติ เป็นแนวทางของการปฏิบัติชอบในการดำเนินชีวิตมนุษย์ในสังคม การประพฤติตนให้เป็นคนดีของสังคม มีหลักพื้นฐานที่เหมือนกัน คือทุกชีวิตต้องการมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปลอดภัย อยู่ในสังคมอย่างปกติสุข มนุษย์ที่ได้รับการพัฒนามาแล้ว จึงได้สร้างกฎเกณฑ์ กฎระเบียบให้เกิดขึ้นแก่สังคมมนุษย์ คือ การมีศีลมีธรรมเป็นกฎข้อบัญญัติ ที่จะนำพามวลมนุษยชาติให้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุข ซึ่งในการประยุกต์ใช้หลักกายสุจริต ๓ ประการในระดับสังคม มีดังนี้

๑) มีการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ สิ่งที่จะช่วยสังคมในปัจจุบันและต่อไปในอนาคต ให้อยู่อย่างมีความสุขและความหวัง คือ ความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน แม้ว่าในสังคมทุกวัน มีการเลี้ยงชีพด้วยการค้าสัตว์ และต้องฆ่าสัตว์เป็นอาหาร ผู้คนในสังคมก็ต้องมีความเมตตากรุณาต่อสัตว์ที่เลี้ยง ด้วยการไม่ทารุณโหดร้าย ไม่มีจิตมุ่งที่จะพยายาบาปในการทำลายเสียโดยส่วนเดียว แต่ทุกสิ่งหากมองโดยความเป็นธรรมชาติแล้ว สัตว์ทุกอย่างต่างมีความสมดุลตามธรรมชาติของระบบนิเวศวิทยา

ที่ว่า สัตว์กินพืชเป็นอาหาร และมีสัตว์กินสัตว์ที่กินพืชเป็นอาหารอีกด้วย กลายเป็นห่วงโซ่ของอาหาร หากมนุษย์ในสังคมมีความเข้าใจในสภาวะเช่นนี้ ต้องมีการทำอาชีพอย่างมีคุณธรรม ต้องมีการบำรุงเลี้ยงสัตว์และค้าขายสัตว์อย่างเหมาะสม เช่น ไม่จับสัตว์ในฤดูวางไข่ ไม่ฆ่า ไม่ขายในวันหยุดที่สำคัญ วันอัมมัสสวนะ ไม่กักขังทรมานสัตว์โดยไม่มีเหตุผล เมื่อมนุษย์เข้าถึงธรรมะ ที่มองโลกตามความเป็นจริง จนเกิดความเห็นใจในชีวิตผู้อื่น ก็ไม่ประกอบอาชีพในด้านการค้าขายสัตว์ ทำลายสัตว์ แต่มีการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ที่ใครๆ ประารถนา สามารถสัมผัสได้ในชีวิตปัจจุบันนี้ เป็นความรักความปรารถนาดีต่อกัน เพราะเมื่อมีความปรารถนาดีต่อกัน ไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ก็อยู่ร่วมกันอย่างไม่หวาดระแวง เพราะทุกคนมีใจประกอบด้วยเมตตา เมื่อมีเมตตาเกิดขึ้นในใจได้ ย่อมเชื่อว่าได้สร้างความรักความปรารถนาดีขึ้นในใจ และพร้อมที่จะมอบความสุข ความกรุณาต่อเพื่อนร่วมโลก ทำให้รู้สึกดีว่า ชีวิตที่อยู่สังคมนี้มีค่า เมื่อเกิดความคิดที่ดีแบบนี้ขึ้นมา การจะทารุณคนอื่น สัตว์อื่นก็จะไม่เกิดขึ้น

๒) งตเว้นจากการลักทรัพย์ จะมีการเคารพในกรรมสิทธิ์ ในทรัพย์สินของผู้อื่น มีการประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เป็นอาชีพที่ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง หรือผิดศีลธรรมอันดีงาม เป็นอาชีพที่ถูกต้อง และไม่ประพฤติดุจรตในอาชีพนั้นๆ เพราะหากทำอาชีพที่ไม่บริสุทธิ์ จะเป็นอุปสรรคในการพัฒนาสังคม การจะอยู่ในสังคมอย่างเป็นปกติสุข ไม่ควรประกอบอาชีพหรือธุรกิจที่ไม่ควรประกอบ ๕ ประการ ได้แก่

(๑) ธุรกิจทางด้านศาตราอาวุธ ได้แก่ ผลิตและค้าอาวุธมีปืน ระเบิด นิวเคลียร์

(๒) ธุรกิจทางด้านปศุสัตว์รวมทั้งมนุษย์ ได้แก่ ทำการค้าขายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันและสัตว์น้อยใหญ่เพื่อเป็นอาหาร เพื่อเกมกีฬา และเพื่อความเพลิดเพลินสนองความอยากของมนุษย์

(๓) ธุรกิจทางด้านผลิตอาหารและเครื่องอุปโภคด้วยเนื้อหนังสัตว์ต่างๆ ได้แก่ การค้าขายเนื้อสัตว์น้อยใหญ่เพื่อผลิตเป็นอาหาร เพื่อเป็นเครื่องประดับร่างกาย

(๔) ธุรกิจทางด้านน้ำเมา ได้แก่ การผลิตและจำหน่ายขายสุรา เบียร์ ยาเสพติดต่างๆ อันนำไปสู่ปัญหาของทรัพยากรมนุษย์ในปัจจุบันและอนาคต เป็นต้น

(๕) ธุรกิจด้านสารเคมี เช่น ยาพิษที่สามารถทำให้มนุษย์ผู้กิน สูดดมหรือเข้าใกล้ถึงความตาย เป็นต้น □□

การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบัน สิ่งที่สร้างคุณค่าประโยชน์ให้เกิดขึ้น คือ การประกอบอาชีพที่สุจริต เช่นไม่ขายอาวุธต่างๆ ที่ใช้ทำร้ายกันเอง ไม่ขายสัตว์เพื่อให้เขานำเอาไปฆ่า ไม่ขายมนุษย์ด้วยกันเพื่อเป็นทาสรับใช้ หรือหลอกลวงคนไปขายบริการทางเพศ ไม่ขายของมึนเมา เพราะจะทำให้ผู้เสพขาดสติสัมปชัญญะ เป็นการทำลายสุขภาพ เป็นอันตรายต่อชีวิต และไม่ขาย

สารพิษต่างๆ จะเป็นการทำลายมนุษย์และสัตว์ เป็นการทำลายระบบนิเวศของธรรมชาติ การเลี้ยงชีพชอบ ด้วยสัมมาชีพไม่ผิดศีลธรรม ไม่คดโกงหลอกลวงผู้อื่น ไม่เบียดเบียนหรือมีอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตอื่นๆ มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การงาน หน้าที่ ไม่ทำงานคั่งค้าง เพื่อประโยชน์แก่การมีปัจจัย ๔ อย่างพอเพียง การจะสร้างคุณค่าของชีวิตให้เกิดขึ้นในสังคมได้ก็ด้วยการทำงาน ไม่มีใครลักขโมยแล้วเจริญงอกงาม หรืออมืองอเท้าไม่ทำงานแล้วสร้างคุณค่าของชีวิตเกิดขึ้นได้

ธุรกิจเหล่านี้ เกิดจากความไม่ฉลาดหรือการไม่รู้เท่าถึงการณของพิษสงหรือโทษภัยของความโลภ ความโกรธและความงี่เงาของมวลมนุษย์ มนุษย์เกิดมาก็ต้องตายทุกคน แล้วทำไมต้องไปผลิตสร้างสิ่งต่างๆ เพื่อทำลายชีวิตกันด้วย ธุรกิจทั้งหลายเหล่านี้ และธุรกิจการงานอื่นๆ เช่น เปิดร้านคลับบาร์ เปิดรับพนันต่างๆ เป็นต้นก็จัดเป็นธุรกิจที่เกิดจากความความโลภของมวลมนุษย์ทั้งนั้น หากมีความฉลาดหรือปัญญาที่แท้จริงแล้ว ธุรกิจเหล่านี้ก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นมาได้ เชื่อได้ว่าสังคมของมนุษย์จึงมีปัญหาน้อยมาก พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงพยายามสอนว่า “บุคคลค้นหาด้วยจิตตลอดทิศทั้งหมด ไม่ได้พบใครซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนในที่ไหนๆ เลย สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ก็รักตนมากเช่นนั้นเหมือนกัน ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนสัตว์อื่น” □□

๓) งตเว้นจากการประพตติผิตในกาม ในระดับสังคมเมื่อเริ่มต้นชีวิตเข้าสู่สังคมสู่ชีวิตใหม่ของการทำงาน ชีวิตต้องมีการเคลื่อนไหว มีพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น หากเริ่มชีวิตในสังคมด้วยการทำพฤติกรรมในการผิตในคู่ของคนอื่น เท่ากับว่าเริ่มเสียโอกาสในการที่จะทำความดี เพราะการผิตในคู่ครองของผู้อื่น หากทำด้วยความเคยชิน ความเคยชินจะติดตัวตลอดไป ชีวิตจะลำบากต้องอยู่อย่างหลบซ่อน เพราะความกลัวคนอื่นจะมาทำร้าย แต่หากในระดับสังคม ทุกคนพยายามเริ่มต้นชีวิตด้วยการให้ออกาสแก่ตนเองโดยเริ่มจากสังคมพ่อแม่ที่มีระเบียบวินัยในการซื้อสัตย์ต่อคนในครอบครัว เมื่อลูกเห็นตัวอย่างที่ดีของการซื้อสัตย์ไม่นอกใจกัน ลูกจะมีต้นแบบที่ดี เมื่อเข้าสู่สังคมใหม่จะมีพฤติกรรมที่ดี หรือในสังคมของการทำงาน หากนายเป็นคนรักครอบครัว ไม่นอกใจคนในครอบครัว ถึงแม้จะมีบริวารบางคนทำเพื่อเอาใจนาย ด้วยการนำหญิงสาว ชายหนุ่ม มาปรนเปรอ แต่เพราะความมีต้นแบบจากสังคมที่ดีมาจากบ้าน จะทำให้มีพฤติกรรมที่น่ายกย่อง ลูกน้องก็มองเป็นแบบอย่าง เมื่อนาย ผู้มีอำนาจ เป็นคนมีปัญหา มองเห็นว่า ปัญหาการผิตในคู่ครองเป็นสิ่งที่บั่นทอนคุณภาพชีวิต เมื่อฝึกบ่อยๆ จากการเป็นผู้มีกายสุจริตในข้อนี้ ผลดี คือ ความสัมพันธ์กันในระหว่างสังคมนั้นๆ จะมีความสุข ทำให้เกิดปัญญา รู้เข้าใจเหตุผล มองเห็นคุณค่าของการซื้อสัตย์ต่อกัน ทำให้พฤติกรรมของคนในสังคมมีความหนักแน่น มีความรัก ความอบอุ่น มีความเป็นกันเอง มีกัลยาณมิตร ผู้รู้เหตุและผล ทำให้คนสังคมเข้าใจเหตุผลและเห็นคุณค่าในสิ่งทำ มีสัมมาทิฐิ รู้จักบาปบุญ คุณโทษ

เป็นต้น พร้อมทั้งมีพรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ หรือคุณธรรมประจำตัวของบุคคลผู้มีจิตใจกว้างยิ่งใหญ่ ดังนี้

- ๑) เมตตา ความรัก คือ ปราธนาดี มีไมตรี อยากให้มนุษย์สัตว์มีสุขทั่วหน้ากัน
- ๒) กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์จากความทุกข์
- ๓) มุทิตา ความพลอยยินดี มีใจเบิกบาน เมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข พบความสำเร็จ
- ๔) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มีจิตเรียบสงบ เที่ยงตรงดุจตราขึง มองเห็นมนุษย์สัตว์ทั้งหลายได้รับผลดีร้ายตามเหตุปัจจัยที่ประกอบไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือชัง □□

องค์กรเป็นที่รวมของคนและงานต่างๆ การบริหารจัดการองค์กรจึงมีความจำเป็นเพื่อให้พนักงานขององค์กรปฏิบัติงานได้อย่างเต็มที่เต็มความสามารถ จึงจำเป็นต้องแบ่งหน้าที่การทำงานและมอบหมายให้รับผิดชอบตามความสามารถและความถนัด เพื่อความสำเร็จขององค์กร และลดปัญหา ข้อขัดแย้งที่อาจเกิดจากความไม่เข้าใจกันของกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในองค์กร ซึ่งมีความหลากหลายทั้งทางบุคลิกลักษณะ ความคิด ความต้องการ พฤติกรรม ที่มีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับมูลหลังของการเจริญเติบโต ครอบครัว สภาพแวดล้อม การศึกษา และประสบการณ์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงพบสิ่งที่เป็นต้นเหตุแห่งความไม่เข้าใจกัน ต้นเหตุแห่งความกระทบกระทั่งกัน จนก่อให้เกิดเป็นปัญหาในการอยู่ร่วมกัน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากการพูดจา การสื่อสาร การประสานงาน ที่ไม่เหมาะสม ความไม่เข้าใจความต้องการพื้นฐานนั้น ไม่ใช่เป็นต้นเหตุ แต่เป็นผล ซึ่งต้องเร่งแก้ไขเพื่อไม่ให้ปัญหานั้นบานปลายรุนแรงขึ้น

พระพุทธเจ้าให้ทรงวางแนวคิดหลักการบริหารจัดการองค์กรที่จะประสบความสำเร็จในการทำงานได้นั้น สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือสมาชิกในองค์กรต้องทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข หรือครอบครัวจะอยู่กันอย่างมีความสุขได้ สมาชิกในครอบครัวต้องให้ความสำคัญกัน ดังนั้นจึงต้องหมั่นมีการพูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ซึ่งกันและกัน ทั้งภายในครอบครัวและภายในองค์กร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงให้หลักในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และสามารถทำงานเป็นทีม ได้ด้วยหลัก อปปริหานิยธรรม ๗ ประการ ซึ่งเป็นธรรมะอันเป็นที่ตั้งแห่งความไม่รู้จักเสื่อม เป็นเหตุที่ตั้งแห่งความสามัคคี ความเป็นปึกแผ่นแห่งครวเรือน หมู่คณะ และประเทศชาติ อันประกอบด้วย

- ๑ . หมั่นประชุมกันเนืองนิจ การอยู่ร่วมกัน การทำงานร่วมกันของคนในสังคมจะต้องมีการ พบปะ ประชุมปรึกษาหารือกันสม่ำเสมอ เพื่อแก้ไขปัญหาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ยอมรับในเหตุผลที่ถูกต้องที่เป็นประโยชน์ เพื่อความเข้าใจที่ดีต่อกันของคนในสังคม ซึ่งความเจริญ ไม่เกิดความเสื่อมในทุกกรณี เช่น ในครอบครัว พ่อ แม่ ลูก มีอะไรพูดกันปรึกษากัน

ลูกก็จะอบอุ่น ปัญหาลูกไปติดยาเสพติด ก็จะไม่เกิดขึ้น ในสถานที่ ทำงาน หัวหน้ามีการประชุมปรึกษากับผู้ร่วมงานทุกครั้งงานก็จะราบรื่น หากมีข้อผิดพลาด ทุกคนก็จะยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้น

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุมและกระทำการที่ควรทำ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมต่อทุกคนที่อยู่ร่วมกัน ไม่กินแหนงแคลงใจกัน จะทำงานอะไร ย่อมสำเร็จได้ เช่น ในครอบครัวมีอะไร ต้องปรึกษากันหรือกัน ต้องอยู่พร้อมๆ กัน เพื่อทุกคนจะได้ยอมรับในสิ่งที่จะตกลงไปด้วยความเต็มใจ

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่ได้บัญญัติและไม่เลิกสิ่งที่ยังบัญญัติไว้แล้ว เช่น บ้านเมืองจะสงบสุขได้ ทุกคนจะต้องบัญญัติและไม่ล้มเลิกระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ของคณะและสังคม ตามความพอใจของตนหรือของกลุ่ม โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ตัวอย่างเช่น นักเรียนจะต้องแต่งเครื่องแบบของโรงเรียนเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย จะแต่งกายตามใจตนเองไม่ได้

๔. เคารพนับถือผู้ใหญ่การเคารพและรับฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ ถือว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะผู้ใหญ่เกิดก่อน ผ่านประสบการณ์มากกว่า ประกอบกับการอยู่ร่วมกันในสังคมต้องมีผู้นำ ถ้าเราให้การเคารพและเชื่อฟังผู้นำ สังคมก็จะไม่วุ่นวาย เช่น ถ้าลูกเชื่อฟัง พ่อ แม่ ก็จะเป็นคนดีได้ เพราะไม่มีพ่อแม่คนไหน อยากลูกตนเองให้ชั่ว

๕. ไม่ข่มเหงล่วงเกินสตรี สตรีถือว่าเป็นเพศแม่ เป็นเพศที่อ่อนแอ บุรุษควรให้เกียรติ ให้การยกย่อง ปกป้องไม่ให้ใครละเมิดสิทธิหรือข่มเหงรังแก ถ้าสังคมใด ผู้หญิงถูกขูดคร่า ข่มขืนมากๆ ความเสื่อมก็จะเกิดกับสังคมนั้น

๖. สักการะเคารพเจดีย์ หมายถึงการให้ความเคารพและปกป้องรักษาปูชนียสถานที่สำคัญในศาสนา เพื่อจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของกลุ่มคนในหมู่คณะที่อยู่ร่วมกันและระลึกถึงกัน เช่น การเคารพพระปฐมเจดีย์

๗. ให้การอารักขา คัมภีร์อง อันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ คือ การคัมภีร์องบรรพชิต ซึ่งเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ตลอดไป เช่น การทำบุญด้วยปัจจัย ๔ เป็นต้น ^{□i}

สรุปว่า กายสุจริต ๓ ประการเป็นฐานเบื้องต้นในการประยุกต์ใช้ทั้งตนเองและสังคมรอบตัว เป็นกระบวนการพัฒนาความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นการศึกษาเรียนรู้ของมนุษย์นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาและพัฒนาทั้ง ๓ ด้านไป พร้อมๆ กัน คือ ด้านพฤติกรรมด้านกาย ด้านวาจา ด้านจิตใจ และด้านปัญญา ซึ่งล้วนเป็นแนวทางการประยุกต์หลักของกายสุจริตในการพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้า ให้เกิดประสิทธิภาพสำหรับมนุษย์ที่อยู่ในสังคมนี้นี้ได้ เพราะการใช้หลักกายสุจริต เป็นการ

^{□i} วศิน อินทสระ, หลักธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมดาการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๙๑.

แสดงออกทางกายที่ดีงาม เป็นความประพฤติที่ดีงาม เป็นการปฏิบัติหน้าที่ของมนุษย์ต่อเพื่อนมนุษย์ มนุษย์ต่อสรรพสัตว์ และมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมด้วยกัน

๔.๕ รูปแบบการพัฒนากายสุจริตในสังคม

คำว่า “พัฒนา” ที่ภาษาไทยปัจจุบันใช้อยู่นี้มีความหมายตรงกับคำภาษาบาลีว่า “ภาวนา” คำว่า ภาวนา ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทได้ใช้ในความหมายของการพัฒนา ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะแรกใช้ในการพัฒนามนุษย์ให้มนุษย์มีการพัฒนาตามหลักพัฒนาของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา ซึ่งเป็นการพัฒนาที่มีความเกี่ยวเนื่องกันหรือสัมพันธ์กันไม่มีการแยกพัฒนา และอีกลักษณะคือ กล่าวถึงหลักการพัฒนาสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กัน จะเห็นได้ว่า คำว่า “พัฒนา” ตามทัศนะพระพุทธศาสนา หมายถึง การทำให้เจริญเติบโต ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหนึ่งทั้งที่เป็นสภาพแวดล้อมภายนอกและภายในชีวิตของมนุษย์จากสภาพเดิมไปสู่สภาพที่ดีกว่า ในการพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นเน้นที่การพัฒนาชีวิตเพื่อความสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต เป็นการพัฒนาด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญาเป็นการพัฒนาปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของมนุษย์ เพราะทั้งปัจจัยภายในและภายนอกนั้นมีความสัมพันธ์กัน หลักธรรมสำหรับการฝึกอบรมมนุษย์นั้น ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเรียกว่า “หลักภาวนา ๔ ประการ”[□]

๔.๕.๑ การพัฒนากายด้วยหลักกายภาวนา

การพัฒนาลักษณะนี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ จำเป็นต้องอาศัยวัตถุ ๔ หรือ ปัจจัย ๔ มาพัฒนากายให้มีสุขภาพแข็งแรง ปราศจากโรคภัยเบียดเบียนต่างๆ และการพัฒนาทางกายนี้ยังรวมถึงพฤติกรรมทางกายให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอกอย่างถูกต้องดีงามด้วย เป็นการพัฒนาขั้นพื้นฐานหรือเป็นขั้นเริ่มต้นของมนุษย์ ถ้ามนุษย์มีความเป็นอยู่ดี รู้จักการใช้สอยปัจจัย ๔ คือ “อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค”^{□□} อย่างถูกต้องจะเป็นส่วนที่จะช่วยในการพัฒนาด้าน ศีล จิต และปัญญา ตามลำดับ กล่าวคือเมื่อมนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดี อยู่เป็น กินเป็น ก็จะเป็นการเริ่มต้นในการพัฒนา การพัฒนากายมีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทำให้รู้จักการใช้สอยปัจจัย ๔ ทำให้รู้จักการใช้ประโยชน์จากอินทรีย์คือร่างกายในการบริโภคและการใช้สอยเครื่องอุปโภคให้เป็นไปในการพัฒนาส่งเสริมต่อสุขภาพร่างกาย และเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีงาม เช่น การบริโภคอาหาร ก็จะเป็นการบริโภคอาหารที่มีคุณภาพคุณค่าทางอาหาร มีประโยชน์ต่อร่างกาย รู้จักจุดประสงค์ของการรับประทานอาหาร คือ เพื่อระงับความหิว และเพื่อ

□ อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๙/๑๒๑.

□ ว.ม. (ไทย) ๔/๘๗/๑๐๖.

ประคองสังขารให้ดำรงอยู่ได้ต่อไป ไม่ใช่บริโภคตามกระแสนิยม เพื่อความโก้โก้ ไม่รับประทานอาหารเพื่อความเอร็ดอร่อยโดยไม่คำนึงถึงโทษที่จะตามมา การใช้ปัจจัย เครื่องดำรงชีวิตที่เหลือ คือ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และ ยารักษาโรค ก็เช่นเดียวกัน สำหรับปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิตนั้น ทางพระพุทธศาสนาเกรวาทก็มีหลักคำสอนช่วยให้เราคิดพิจารณาก่อนที่จะบริโภคและใช้สอยปัจจัย เพื่อให้เราบริโภคและใช้สอยปัจจัยขั้นพื้นฐานได้อย่างถูกต้อง คຸ່ມประโยชน์ คຸ່มค่ามากที่สุด เพื่อให้เรารู้ถึงจุดประสงค์แห่งการใช้สอยปัจจัย ตามหลักพิจารณาแบบตังขณิกปัจจเวกขณปาฐะ คือต้องพิจารณาเสียก่อนที่จะบริโภคใช้สอยปัจจัย

พระพุทธศาสนาเกรวาทยังได้กล่าวถึงหลักธรรมเพื่อเป็นข้อปฏิบัติตามบทบาทของการพัฒนากาย คือการสำรวมอินทรีย์ และการรู้จักประมาณในการบริโภค ดังพระพุทธพจน์ว่า

“แม้ข้อที่อริยสาวกเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลนี้ ก็เป็นฐานะของเธออีกประการหนึ่ง
 แม้ข้อที่อริยสาวกเป็นผู้คຸ່มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายนี้ก็เป็นฐานะของเธอประการหนึ่ง
 แม้ข้อที่อริยสาวกเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะก็เป็นฐานะของเธอประการหนึ่ง แม้ข้อที่อริย -
 สาวกเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องต้นนี้ก็เป็นฐานะของเธอประการหนึ่ง แม้ข้อที่อริย -
 สาวกเป็นผู้ประกอบด้วยสัปปุริสธรรม ๗ ประการนี้ ก็เป็นฐานะของเธอประการหนึ่ง แม้ข้อที่
 อริยสาวกเป็นผู้ได้ฌานทั้ง ๔ อันเป็นธรรมอาศัยซึ่งจิตอันยิ่งเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม
 ตามความปรารถนา เป็นผู้ได้โดยไมยาก ไม่ลำบากนี้ ก็เป็นฐานะของเธอประการหนึ่ง” □□

หลักธรรมหรือข้อประพจน์เพื่อการพัฒนาทางกาย จะขอกล่าวถึงเฉพาะข้อธรรมที่
 เกี่ยวข้องกับการพัฒนากายเท่านั้น ซึ่งประกอบด้วย

๑. อินทรีสังวร การสำรวมอินทรีย์หรือการคຸ່มครองอินทรีย์ หมายถึง การสำรวมระวัง
 ไม่ให้อกุศลธรรมทั้งหลายมาครอบงำจิตใจเรารู้สึกอารมณ์ทาง “ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ” □□ “ระวัง
 อารมณ์เมื่อต้องติดต่อกับสิ่งแวดล้อมภายนอก ในขณะที่ตาไปกระทบกับรูป หูได้ยินเสียง
 จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรสชาติต่างๆ การได้สัมผัส และจิตที่ได้คิดปรุงแต่งความคิดไปต่างๆ อย่างใดอย่าง
 หนึ่ง ” □□ หรือพร้อมกันหลายๆ อย่างก็ได้ การสำรวมระวังแบบนี้เป็นการควบคุมตามมาตรฐาน
 ภายนอก ถ้าเราไม่สำรวมอินทรีย์แล้ว เราอาจจะเผลอใจไปตามความชอบความเกลียดความชัง ก็จะ
 ทำให้เกิดทั้งความดีใจชอบใจ ทั้งความเสียใจ ความพยายามครอบงำจิตใจเอาไว้ ที่ต้องสำรวมระวัง
 เพราะมนุษย์ยังไม่รู้แจ้งชัดในวิชา การสำรวมระวังนี้อาจทำได้โดยการตั้งสติกำหนดรู้อารมณ์ ตั้งสติ
 ให้ดี ไม่ยึดถือเอาตามนิमित ไม่ถือเอาตามอนุพยัญชนะ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

□□ ม. ม. (ไทย) ๑๓/๓๔/๒๘.

□□ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๐๗.

□□ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๐๘.

“อริยสาวกจะเชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ เห็นรูปแล้ว ไม่ถืออนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนี้ นทรีที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามกคืออกิขณาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่า รักษาจักขุในนทรี ชื่อว่าถึงความสำรวมในจักขุนี้ นทรี รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้วไม่ถืออนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวม มนินทรี ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อกิขณาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษามนินทรี ชื่อว่าถึงความสำรวมในมนินทรี” □□

๒. ผู้รู้จักประมาณในการบริโภค การรู้จักประมาณในการบริโภค คือ รู้จักประมาณในการรับประทานอาหารว่า อาหารนี้พอเพียงแก่ความจำเป็นที่ร่างกายต้องการ ไม่มัวเมาในรสอาหาร บริโภคอาหารให้พอเหมาะพอควรแก่ฐานะของตน การเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคนั้น ช่วยทำให้การมัวเมาและการยึดติดในรสอาหารในการบริโภคลดลง เมื่อรู้จักประมาณในการบริโภค จิตใจก็จะสงบไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับหลงในรสอาหารที่ไม่ตรงตามจุดประสงค์ หรือประโยชน์อันแท้จริงของการบริโภค ดังพุทธพจน์ว่า “อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยบคายแล้วกลืนกินอาหารไม่ใช่เพื่อเล่น เพื่อมัวเมา เพื่อความผ่องใส เพื่อความงดงาม เพียงเพื่อความดำรงอยู่แห่งกายนี้ เพื่อให้กายนี้เป็นไปได้ เพื่อบำบัดความอยากอาหาร เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดว่า จักกำจัดเวทนาเก่าเสียด้วย จักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้นด้วย ความเป็นไปแห่งอริยาบถ ความเป็นผู้ไม่มีโทษ และความอยู่เป็นผาสุกจักมีแก่เรา” □□

สรุปว่า การใช้หลักภาวนาเพื่อพัฒนาคน คือ การใช้หลักปฏิบัติเพื่อความรู้แจ้งในธรรมในชีวิต และความเข้าถึงความจริงในสังคมและชีวิต เพื่อเป็นการพัฒนาคนให้มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ เพื่อเป็นต้นแบบให้กับสังคมประเทศชาติ อย่างยั่งยืน

๔.๕.๒ การพัฒนากายด้วยหลักศีลภาวนา

การพัฒนากายด้วยหลักแห่งศีล คือ การประพฤติปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น แก่สังคม การพัฒนาศีลนั้นจะเน้นที่ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม หมายถึงพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม เป็นพฤติกรรมที่พัฒนาแล้วไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ทั้งแก่สังคมด้วย เมื่อมนุษย์ได้พัฒนาศีลแล้ว หรือมีความสมบูรณ์พร้อมด้านศีลแล้ว สังคมเราก็จะพากันประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อกัน เป็นสังคมที่มีระเบียบวินัย สงบสุข การพัฒนาศีลนี้เป็นการฝึกตนในการดำรงชีพในสังคมอย่างมีความสุข โดยพัฒนาตามหลักศีล ๕ เป็นขั้นพื้นฐาน ถ้าพัฒนาตามศีล ๕ นี้ จะเห็นได้ว่าสังคมจะอยู่

□□ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๘/๒๓-๒๔.

□□ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๙/๒๔.

ด้วยกันอย่างสันติสุข เพื่อให้สังคมนั้นจะไม่มีการเบียดเบียนกันในทางชีวิตร่างกาย ในการล่วงละเมิดสิทธิของกันและกัน ในทางคู่ครอง ในทางการใช้วาจาตลอดจน ถึงไม่ดื่มของ มึนเมาเพื่อทำลายสติสัมปชัญญะของตนเอง การพัฒนาศีลนี้เป็นการพัฒนาอบรมกายวาจาให้เป็นปกติ มีความประพฤติที่ดีงาม เป็นการพัฒนาเพื่อความไว้นื้อเชื่อใจกัน โดยมีหลักธรรมเป็นเครื่องประพฤติดิปฏิบัติ ซึ่งได้แก่หลักเบญจศีล ได้แก่ การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติดิผิดในกาม งดเว้นจากพูดเท็จ งดเว้นจากการเสพของมึนเมา เหล่านี้เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ในการพัฒนาดน เพื่อทำให้สังคมมนุษย์เรายู่ร่วมกันอย่างผาสุก ศีลภาวนามีความสัมพันธ์กับอริยมรรค ซึ่งหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติอันจะช่วยให้มนุษย์เราดำเนินชีวิต พัฒนาชีวิตไปสู่จุดหมายสูงสุดคือการพ้นจากความทุกข์ อริยมรรคถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีองค์ประกอบ ๘ ประการ คือ ความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) ความดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) การเจรจาชอบ (สัมมาวาจา) การกระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ) การเลี้ยงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ) ความพยายามชอบ (สัมมาวายามะ) ความระลึกชอบ (สัมมาสติ) และความตั้งใจชอบ (สัมมาสมาธิ) □□

สำหรับศีลภาวนาที่สัมพันธ์กับอริยมรรค คือ ข้อสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะ เป็นการพัฒนาเพื่ออบรมควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจา เพื่อสร้างควมมีระเบียบวินัยให้กับผู้ปฏิบัติอันจะนำไปสู่ความสันติสุขแก่ตนเองและสังคมที่ตนอยู่ ตลอดจนเป็นการขัดเกลาจิตใจอย่างหยาบด้วย ลักษณะอริยมรรคที่สัมพันธ์กับหลักศีลภาวนา คือ สัมมาวาจา การเจรจาชอบ เป็นการเจรจาที่เว้นจากวจีหุจรีต ๔ มีลักษณะการให้พูดด้วยความมีปัญญารู้ว่า พูดอย่างไรเป็นโทษ กล่าวอย่างไรเป็นคุณ แล้วไม่กล่าววาจาอันประกอบด้วยคำเท็จ คำไม่จริง ให้พูดคำพูดที่อ่อนหวาน จะพูดก็พูดด้วยความเมตตาจิต ดัง พระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาวาจาเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ นี้เรียกว่าสัมมาวาจา ” □□ สัมมาวาจาตามนัยแห่งอภัยราชกุมารสูตร มีองค์-ประกอบ ๔ คือ “จริงหรือแท้ มีประโยชน์เป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น เหมาะสมกับกาลเวลา ในองค์เหล่านี้ข้อมีประโยชน์มีความสำคัญมากที่สุด ส่วนที่เหลือก็มีความสำคัญลงตามลำดับถึงกระนั้นก็ตาม วาจาแม้จะเป็นคำจริง มีประโยชน์ เป็นที่พอใจของผู้อื่นแล้วก็ตาม แต่ก็ควรคำนึงถึงกาลเวลาที่พูดด้วย เพื่อจะช่วยให้การพูดนั้นเกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่หรือสมบูรณ์ยิ่งขึ้น” □i

สัมมาวาจานั้น ควรจะเป็นคำพูดดีตรงกันข้ามกับวจีหุจรีตดังที่กล่าวมาแล้ว เป็นคำพูดที่จริง เป็นคำพูดที่ช่วยในการประสานความสามัคคี เป็นคำพูดที่ไพเราะ อ่อนหวาน และเป็นคำพูดที่

□□ ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๓๔๘.

□□ ม.ม. (ไทย) ๑๔/๗๐๔/๓๔๐.

□i ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๔/๗๒.

เป็นวาจาสุภาจิต ประกอบไปด้วยประโยชน์ แต่ถึงมีประโยชน์ในบางคราวก็ควรกล่าวให้ถูกต้อง เหมาะสมกับกาลเวลา สัมมากัมมันตะ คือ การทำงานชอบ หรือทำการชอบ ซึ่งมีลักษณะดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมากัมมันตะเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย การละเว้นจากปาณาติบาต การละเว้นจากอทินนาทาน การละเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร เรียกว่า สัมมากัมมันตะ ”[□] จากนั้นแห่งพระพุทธพจน์นี้ การละเว้นจากปาณาติบาต หมายถึงการเว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์ให้ตกลง การให้เว้นจากปาณาติบาตก็เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีการส่งเสริมช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การละเว้นจากอทินนาทาน คือ การเว้นจากถือเอาของที่เจ้าของเขาไม่ได้หรือการล่วงละเมิดสิทธิอันชอบธรรมทางทรัพย์สินของผู้อื่น ข้ออทินนาทานนี้ทรงบัญญัติขึ้นก็เพื่อให้คนเราเคารพในสิทธิในสิ่งของของกันและกัน ให้มีความซื่อตรงซื่อสัตย์ต่อกัน ให้เกิดความมั่นใจในกรรมสิทธิ์ของตนให้เกียรติแก่ตนและเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกในสังคม โทษของการลักทรัพย์นั้นจะมีค่ามากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับว่าของนั้นเล็กหรือใหญ่ มีค่ามากหรือน้อย เจ้าของเป็นคนมีคุณมากหรือคุณน้อย และมีความพยายามในการขโมยนั้นมีมากน้อยเพียงใด การเว้นจากความประพฤติดุคในกาม กล่าวคือ มีความประพฤติล่วงละเมิดในภรรยาหรือสามีของผู้อื่น หรือการมีความประพฤตินอกใจสามีหรือภรรยาของตน โดยมีข้อพิจารณา ดังนี้เพื่อความเข้าใจง่าย ข้อกาเมสุมิฉฉาจารนี้ก็เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความสับสนทางเพศกัน เพื่อป้องกันความวุ่นวาย เบียดเบียนกันเพราะเรื่องกามเป็นเหตุ เพื่อรักษาน้ำใจกันและกันในการครองเรือนตลอดจนการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสันติสุข

สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพที่ชอบ หมายความว่าอาชีพอะไรก็ได้ที่สุจริต คำว่า อาชีวะ หมายความว่า การเลี้ยงชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในสังคมมนุษย์ แม้ว่าสังคมสัตว์เดรัจฉานก็ยังมีการเลี้ยงชีพเพื่อความอยู่รอดเหมือนกัน ถ้าไม่มีการเลี้ยงชีพเสียแล้ว ชีวิตของเราก็คงดำรงอยู่ไม่ได้ สำหรับการเลี้ยงชีพในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่า การดำเนินชีวิต เลี้ยงชีพนั้นเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้อง การเลี้ยงชีพที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความถูกต้อง ตามลักษณะการเลี้ยงชีพชอบ ตามพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาอาชีวะเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในศาสนานี้ เว้นมิฉฉาอาชีวะแล้ว เลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ เรียกว่า สัมมาอาชีวะ ”^{□□} ตามนัยแห่งพระพุทธพจน์นั้นเน้นให้เห็นถึงความสำคัญในการดำรงชีพโดยทางที่ชอบ ถูกต้อง แต่การเลี้ยงชีพนั้นก็ควรถูกต้องตามสถานภาพทางเพศของแต่ละบุคคล โดยแยกการเลี้ยงชีพ เป็น ๒ คือ

๑) สัมมาอาชีวะ สำหรับคฤหัสถ์ เว้นจากการประกอบอาชีพที่เป็นมิฉฉาชีพ ดังนี้

(๑) การค้าขายอาวุธ

(๒) การค้าขายมนุษย์

□. มหา. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๒๗๔.

□□. ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๒๗๖.

(๓) การค้าขายสัตว์ที่มีชีวิตสำหรับฆ่าเป็นอาหาร

(๔) การค้าขายน้ำเมา

(๕) การค้าขายยาพิษ □□

อาชีพเหล่านี้เป็นมิจฉาอาชีพะสำหรับคฤหัสถ์ที่เป็นอุบาสก-อุบาสิกาของพระพุทธศาสนาเถรวาท ไม่ควรประกอบอาชีพเหล่านี้ เพราะเหตุไรจึงมีพุทธมติห้ามการประกอบอาชีพแบบนี้ ตรงนี้มีการสันนิษฐานว่าที่ทรงห้ามอย่างนี้เพราะว่า

(๑) เพื่อป้องกันคำติเตียนจากคนทั้งหลายว่า “ดูเถิด ดูสาวกของพระโคตมยังประกอบการค้าขายเครื่องประหารมนุษย์และสัตว์ ยังค้าขายมนุษย์ มีทาส เป็นต้น”

(๒) เพื่อความสบายใจของอุบาสกเองคือไม่ต้องเดือดร้อนใจในภายหลัง

(๓) นักปราชญ์ทั้งหลายมีความเห็นพ้องกันว่าเพื่อความสบายใจทั้งปัจจุบันและอนาคต ควรเว้นการอาชีพที่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนตนและผู้อื่น □□

การประกอบสัมมาอาชีพของคฤหัสถ์นั้น สรุปความว่าจะประกอบอาชีพใดๆก็ตามขอให้ เป็นอาชีพที่สุจริต โดยการเว้น ข้อประพฤตินี้ที่ประกอบด้วยอกุศลกรรมบถ คือ “ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดทางกาม พูดเพื่อเจ้อ พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ โลภอยากได้ของเขา พยาบาทปองร้าย เห็นผิดจากคลองธรรม” □□

๒) สัมมาอาชีพะสำหรับบรรพชิต ซึ่งบรรพชิตควรดำเนินชีวิตเลี้ยงชีพ ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทเรียกว่า ปาริสุทธิศีล ๔ ดังนี้

(๑) ปาฏิโมกขสังวร คือ สำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม ปฏิบัติตามข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต

(๒) อินทริยสังวร คือ สำรวมอินทริย์ ๖ คือ “ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ” ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูปฟังเสียงดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ และรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ

(๓) อาชีวนปาริสุทธิ คือ เลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ไม่หลอกลวงเขาเลี้ยงชีวิต

(๔) ปัจจยสันนิสิตะ คือ การพิจารณาเสียก่อนบริโภคนปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัช ไม่บริโภคใช้สอยด้วยอำนาจแห่งตัณหา □□

□□ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๑๘๖.

□□ วทีน อินทสระ, **หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาท** ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานครสำนักพิมพ์บรรณาคา ๒๕๓๕), หน้า ๑๙๔.

□□ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๙-๓๖๐/๒๘๓.

□□ มหามกุฏราชวิทยาลัย **อริยสัทธรรมรคแปล ภาค ๑ ตอน** ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพมหานครมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๐), หน้า ๓๔.

การเลี้ยงชีพของบรรพชิตนี้ถ้าไม่สำรวมระวังในการแสวงหาปัจจัย ๔ โดยไม่ชอบตามธรรมเนียมของบรรพชิตแล้ว ย่อมทำให้สมณเพศของตนเองเศร้าหมองได้ สำหรับปัจจัยที่จัดว่าได้มาโดยบริสุทธิ์สำหรับบรรพชิต ท่านแสดงไว้ ๓ ทาง ดังนี้

(๑) ได้มาโดยการบิณฑบาต ถือว่าเป็นปัจจัยที่บริสุทธิ์อย่างยิ่ง แต่การบิณฑบาตนั้นต้องบิณฑบาตอย่างภิกษุ โดยอาการสำรวม มีสติสัมปชัญญะ ขณะเดียวกันก็แผ่เมตตาแก่บุคคลทั่วไปด้วย

(๒) ได้มาโดยการเลื่อมใสของทายกแล้วนำอาหารมาถวาย คือเขาอาจเลื่อมใสในความรู้ความสามารถ ในธุดงค์คุณเป็นต้น แล้วนำปัจจัยมาถวาย

(๓) ได้มาโดยผู้ที่เลื่อมใสในธรรมเทศนา ซึ่งผิดถูก ชั่วดีให้เขาเห็น เขาได้เว้นสิ่งที่ควรเว้น ประพฤติสิ่งที่ควรประพฤติ ให้เห็นผลดีจากการประพฤติเช่นนั้น □□

สรุปว่า ลักษณะคำสอนที่เป็นการพัฒนาทางศีล ก็เป็นในลักษณะแบบนี้ที่พัฒนาเพื่อให้ทุกชีวิตดำรงชีพ ดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข เป็นการพัฒนาที่เริ่มจากภายในตนเอง โดยการควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจา ให้อยู่เป็นระเบียบเป็นสภาพปกติ นิ่งสงบ เรียบร้อย เพื่อเป็นขั้นพื้นฐานในการพัฒนาในระดับขั้นต่อไป สัมมาวาจา สัมมกัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ นี้ ก็สรุปรวมลงในหลักการพัฒนาทางศีล แต่ทางหลักมรรคจะเน้นให้เห็นแนวปฏิบัติ

๔.๕.๓ การพัฒนาจิตด้วยจิตภาวนา

จิตภาวนา หมายถึง การพัฒนาฝึกฝนจิตใจให้มีคุณสมบัติที่พร้อมในการสร้างสติสัมปชัญญะ ให้มีความรู้ในความรู้สึกลักษณะเท่าทัน ในการรู้จักยังคิดและรู้จักสร้างแรงจูงใจในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ตลอดจนกระตุ้นเตือนตนให้สำนึกในการรับผิดชอบต่อหน้าที่ ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท เน้นการพัฒนาจิตก็เพื่อต้องการพัฒนาจิตของมนุษย์ให้มีคุณสมบัติครบทั้ง ๓ ด้าน ประกอบด้วย

๑) ด้านคุณภาพจิต คือ มีคุณธรรมต่างๆ ช่วยเสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม มีจิตใจสูง ประณีต มีเมตตา มีความเป็นมิตร ปราศจากประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีความกรุณา คือ อยากช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ มีจิตใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีจิตใจโอบอ้อมอารี มีสัมมาคารวะ มีความกตัญญู รู้คุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น

๒) ด้านสมรรถภาพของจิต หรือความสามารถของจิต เช่น มีสติสัมปชัญญะดี มีวิริยะ คือความเพียรในการทำการงานทางใจคือการปฏิบัติธรรม และงานทางโลก มีขันติธรรม มีสมาธิแน่วแน่ในการทำงานให้ได้ผลสมบูรณ์โดยเฉพาะทางปัญญา เมื่อจิตนิ่งสงบ เวลาพิจารณาสิ่งใดย่อมทำให้สามารถคิดพิจารณาเห็นสิ่งต่างๆ ตามที่เป็นจริงอย่างชัดเจน

๓) ด้านสุขภาพจิต คือ ความมีสุขภาพจิตดี มีสุข สดชื่นร่าเริงเบิกบาน มีปิติ ความอímเอิบใจ มีอารมณ์ที่ไม่ขุ่นมัว ไม่หม่นหมองหดหู่ การพัฒนาคนให้เป็นผู้มีสุขภาพจิตดีนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมากในการช่วยให้การพัฒนาในลักษณะอื่นเป็นได้ดี บางคนมีการศึกษา เรียนเก่ง แต่จบการศึกษาแล้วเป็นโรคจิต โรคประสาทก็มี เพราะเครียดกับภาวะสิ่งแวดล้อมที่บีบบังคับ มีการเรียนรู้ที่ไม่สมดุลกัน ไม่เป็นการพัฒนาที่เป็นแบบความรู้คู่คุณธรรม จึงเป็นการฝึกรอบมที่จบออกมาแล้วมีความบกพร่องทางจิตต่างแสวงหาความสุขโดยคิดว่าต้องแสวงหาความสุขโดยอาศัยวัตถุอย่างเดียว เพราะเน้นไปที่ป้อนความรู้ให้ไปพัฒนาด้านวัตถุ ปลูกฝังให้คนสนองความต้องการของตนด้วยวัตถุ โดยเพิกเฉยต่อการพัฒนาจิต การมีปัญหาทางสุขภาพจิตในสังคมปัจจุบันกำลังเป็นปัญหาที่สำคัญ เพราะมีแนวโน้มที่จะมีความรุนแรงมากขึ้น □□

หลักการพัฒนาทางจิตตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นเรื่องของการการฝึกฝนในด้านจิต เพื่อยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น เป็นการพัฒนาให้จิตมีคุณสมบัติที่พร้อมที่จะหนุนให้ใช้สติสัมปชัญญะในการรู้จักยับยั้งความคิดที่ไม่ดี สร้างแรงจูงใจให้แรงกระตุ้นในการตระหนัก สำนึก กระตุ้นให้ตนเองมีความรับผิดชอบในหน้าที่และการพัฒนาตนเองอยู่เสมอจนกว่า จะลู่ถึงความวิมุติหรือหลุดพ้นจากความทุกข์ เป็นผู้มีจิตที่อิสระ อยู่เหนืออาสวะ หรือรู้เท่าทันกิเลสและอยู่เหนือกิเลส หลักการพัฒนาจิต มีความสัมพันธ์กับหลักอริยมรรค สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ เป็นลักษณะหนึ่งที่สำคัญในการพัฒนาอย่างหนึ่ง ความเพียรนี้สามารถนำไปใช้ได้ ใน ๒ นัย คือ นัยแรก ถ้านำไปใช้ในทางที่ไม่ชอบ ทางที่ผิดก็เป็นมิจฉาวายามะ มีผล คือ ประสบกับความทุกข์ ความเสื่อมเสีย ต่ำทรมาน ในที่สุด และอีกนัยหนึ่ง คือ ความเพียรที่นำไปใช้ในทางที่ชอบนี้เป็นความเพียรชอบหรือสัมมาวายามะ ซึ่งมีความสุข ความเจริญเป็นผล ความเพียรชอบนั้น ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัมมาวายามะเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สร้างฉันทะพยายาม ระดมความเพียรคอยเร้าจิตไว้มุ่งมั่นเพื่อป้องกันอกุศลธรรมอันเป็นบาปที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้นเพื่อละอกุศลธรรมอันเป็นบาปที่เกิดขึ้นแล้วเพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย เพื่อภิญญาภาพ เพื่อความไพบุลย์ เจริญเต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว” □□

สัมมาวายามะนี้เป็นคุณธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพราะมีความเพียร บุคคลจึงจะล่วงหรือพ้นจากความทุกข์ไปได้ □ⁱ แม้แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงใช้ความเพียรเป็นเครื่องช่วยอย่างหนึ่งในการปฏิบัติธรรม ฝึกฝนอบรม พัฒนาพระองค์เองจนทำให้พระองค์สามารถ

□□ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๘.

□□ ท.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๙/๒๗๔.

□ⁱ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๑๕/๘๓.

ค้นพบสัจธรรม ตรัสรู้เป็นพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ พระองค์ตรัสสรรเสริญความเพียรและตรัสกระตุ้นให้ภิกษุมีความเพียร ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เรารู้ทั่วถึงธรรม ๒ อย่าง ๒ อย่างเป็นไหน? คือ ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลธรรม ๑ ความเป็นผู้ไม่หย่อนในความเพียร ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า เราเริ่มตั้งความเพียรอันไม่ย่อหย่อนว่า จะเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็น และกระดูก ก็ตามที่ เนื้อและเลือดในสรีระจะเหือดแห้งไปเกิด ยังไม่บรรลุผลที่บุคคลพึงได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียรเสีย ภิกษุทั้งหลาย โพธิญาณอันเราได้บรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท ธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันเยี่ยมอันเรานั้นได้บรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า จักเริ่มตั้งความเพียรอันไม่ย่อหย่อนว่า จะเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็น และกระดูกก็ตามที่ เนื้อและเลือดในสรีระจะเหือดแห้งไปเกิด ยังไม่บรรลุที่บุคคลพึงได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียรเสีย ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้” □_r

ความเพียรแบบอุกฤษฏ์ เป็นความเพียรแบบมอภายถวายเป็นชีวิต เพื่อการได้มาซึ่งสัจธรรม การได้บรรลุถึงผลสำเร็จอันใดนั้นไม่ได้เป็นผลมาจากการอ่อนน้อมแต่อย่างใด ความเพียรนั้นขึ้นอยู่กับตัวเราเอง ความเพียรชอบทั้ง ๔ ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท มี คำอธิบายดังนี้

๑. สังวรปธาน คำว่า สังวร แปลว่า สำรวม ระวัง และคำว่า ปธาน แปลว่า ความพากเพียร ตั้งใจ คำว่า สังวรปธาน จึงหมายถึง เพียรระวัง ในที่นี้ คือ การสำรวมระวังเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้ดมกลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส กายได้ถูกต้องโผฏฐัพพะ ใจได้รู้ธรรมารมณ์ ไม่ให้บาปธรรมหรืออกุศลธรรมเกิดขึ้นภายในจิตใจ สังวรปธานเป็นธรรมเครื่องกำจัดความเกียจคร้าน สนับสนุนกำลังกาย ใจ ให้เข้มแข็งอดทน

๒. ปหานปธาน หมายถึง เพียรละบาปหรืออกุศลธรรมมี กามวิตก พยายามวิตก วิหิงสาวิตก และอกุศลธรรมอื่นๆ ที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไปเสีย

๓. ภาวนापธาน หมายถึง เพียรสร้าง หรือเพียรเจริญ ในกุศลธรรมหรือความดี เช่น กุศลกรรมบถ ๑๐ ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง และโพชฌงค์ ๗ มี สติ อัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา ให้เกิดขึ้น

๔. อนุรักษ์นาปาน หมายถึง เพียรรักษาและส่งเสริมในกุศลธรรมหรือความดีที่เกิดขึ้นในจิตใจ คอยถนอมสมาธิที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และกระทำในความดีให้เจริญงอกงามไปบุลย์ ยิ่งๆ ขึ้นไป □□

องค์ประกอบของสัมมาวายามะ ที่จะกระทำให้ได้มีผลดีมีดังนี้

๑. คุณสมบัติของผู้ประกอบความเพียร

๒. สมัยที่ควรประกอบความเพียร และสมัยที่ไม่ควรประกอบความเพียร

๓. สัปายะ คือ ความเอื้อหรือความเหมาะสมของสถานที่หรือสิ่งแวดล้อมอื่นๆ □□

สัมมาสติ ความระลึกชอบ คำว่า สติ แปลว่า ความระลึกได้เป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งของจิตใจ ที่จะช่วยควบคุมจิตใจไว้ให้จดจ่ออยู่กับกิจหรือการงานนั้นๆ ช่วยให้มีสติตื่นตัว ไม่เผลอ ไม่ประมาท มีความรู้ตัวอยู่เสมอว่าตนกำลังทำอะไรอยู่ พุทอะไรอยู่ และคิดอะไร สติจะช่วยกำกับบุคคลให้ทันต่อพฤติกรรมของร่างกาย ทันต่อความรู้สึก ตลอดจนความนึกคิดของตน ขณะที่แสดงหรือว่ากำลังจะแสดงออกมา ไม่ปล่อยให้อารมณ์ภายนอกมารบกวนจิตหรือเฝ้าชวนมาฉุดกระชากให้หลุดพ้นหลงเลื่อนลอยไป สัมมาสตินั้น มีความหมายตามนัยที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสติเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาในเห็นจิตในจิต มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้” □□

สัมมาสติ เป็นหลักธรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องด้วยสติปัฏฐานสูตร ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญในการพัฒนา อบรมจิตตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท สติปัฏฐานเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องมากว่าเป็นธรรมอันเอก เป็นหนทางสำหรับผู้ปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์ เพื่อความล่วงพ้นความเศร้าโศกและความคร่ำครวญ เพื่อการบรรลุธรรม เพื่อทำให้แจ้งในพระนิพพาน

สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นโดยชอบ สัมมาสมาธินี้เป็นขั้นฝึกฝนจิตที่ลึกซึ้งมาก เพื่อให้จิตมีความตั้งมั่นแน่วแน่ต่อการงานหรือจดจ่ออยู่กับอารมณ์ที่กำหนดพิจารณา จิตที่เป็นสมาธิย่อมเป็นจิตที่เหมาะสมแก่การงานทั่วไปไม่ว่าจะเป็นงานทางโลกหรือว่างานทางธรรม เช่น นักศึกษาถ้ามีใจเป็นสมาธิ เวลาศึกษาหรือเรียนวิชาใดก็เอาจิตจดจ่ออยู่ในวิชานั้น นักศึกษาผู้นั้นย่อมเข้าใจเนื้อหาวิชาได้

□□ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๙/๙๖.

□□ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๑๑/๒๕๙.

□□ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๒๗๔.

ง่ายเร็วขึ้น จำได้เร็วขึ้น ทำให้ผลการเรียนออกมาดี แต่สมาธิในมรรคนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นลักษณะของการได้ ฌาน ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสมาธิเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากามทั้งหลาย สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานอันมี วิตก วิจาร ปิติ และสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ เพราะความสังตระงับไปแห่งวิตก วิจารจึงบรรลุตติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน มีภาวะแห่งจิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เมื่อคลายปิติได้ เธอจึงมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวว่า เป็นผู้มือุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์เสียได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปเธอจึงบรรลุตตตฌานอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีอุเบกขา และสติบริสุทธิ์อยู่” □□

ตามนัยแห่งพระพุทธพจน์นี้ คำว่า สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมนั้น หมายถึง ความที่จิตปลอดจากนิเวร ๕ ประการได้แก่

- (๑) กามฉันท ความพอใจรักใคร่ในกาม กามในที่นี้หมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่น่าพอใจทั้งปวง
- (๒) พยาบาท ความคิดปองร้าย
- (๓) ถีนมิทธะ ความรู้สึกหดหู่และเคลิบเคลิ้ม
- (๔) อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านและรำคาญอันเกิดจากอกุศลที่ยังไม่ระงับไป
- (๕) วิจิกิฉา ความลังเล สงสัยในทางปฏิบัติของตน □□

พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่านิเวร ๕ เป็นอกุศลธรรม เป็นปฏิบัติกรรมที่ขัดขวางกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี หรือธรรมอันสูงสุด ทำให้จิตมีติดบอด ทำให้ปัญญาอับ เป็นสิ่งขัดขวางในการพัฒนาการที่มนุษย์จะประสบความสำเร็จในการพัฒนาชีวิตนั้นก็ขึ้นอยู่กับมนุษย์เองว่าจะปฏิบัติหรือทำอย่างไรต่อกิเลส หากปฏิบัติต่อกิเลสโดยการแสวงหาความรู้ที่ถูกต้องก็จะประสบความสำเร็จในการพัฒนาตนให้รู้เท่าทันและมีภาวะอยู่เหนือกิเลส ถ้าเรียนรู้และปฏิบัติผิดหลักก็จะเป็นทาสของกิเลสเรื่อยไป

๔.๕.๔ การพัฒนาปัญญาด้วยหลักปัญญาภาวนา

การพัฒนาปัญญาด้วยหลักปัญญาภาวนา หมายความว่า การทำปัญญาให้เกิดขึ้น โดยการพัฒนาปัญญาให้เจริญงอกงามไปพลอย เข้าใจสภาวะสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เข้าใจโลกและชีวิตตามกระบวนการที่เป็นจริง เมื่อมีปัญหาก็สามารถจัดการกับปัญหาได้อย่างถูกต้อง

□□ ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๔/๒๗๔.

□□ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๑๗๒.

และเหมาะสม เพราะเหตุนี้ ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงได้เน้นให้มนุษย์มีการพัฒนา พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นเป็นศาสนาที่เน้นการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพของตนให้เป็นมนุษย์ที่มี คุณภาพ เป็นมนุษย์ที่สังคมต้องการ เป็นมนุษย์ในอุดมคติ คือเป็นอริยบุคคล โดยเริ่มจากการพัฒนา จากคนระดับปุถุชนไปเรื่อยจนกว่าจะเป็นพระอริยบุคคลตามลำดับ การพัฒนาปัญญานี้ คือ การอบรม พัฒนาจิตให้เกิดมีความรู้เท่าทันกิเลส หรือทำให้เกิดมีปัญญานั้นเอง ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่าง ต่อเนื่องระหว่างหลักการพัฒนาทั้ง ๔ อย่าง อบรมจิตให้มีปัญญารู้ชัดว่าอะไรควรทำ อะไรควรเว้น อบรมจิตให้เห็นสถานะตามที่เป็นจริงและเป็นไปตามกระบวนการของกฎไตรลักษณ์ ความจริงนั้นเป็น สิ่งที่บุคคลควรรู้ถูกต้อง ต้องมีสติปัญญาในการช่วยแยกแยะความจริงออกมาตามที่ควรจะรู้ ซึ่งในโลก นี้มีทั้งความจริงแบบสัจธรรมกับความจริงแบบโลก หรือความจริงแบบสมมติ ดังนั้น พระพุทธศาสนา เถรวาทจึงมีหลักคำสอนให้เรารู้จักความจริง โดยแบ่งความจริงออกเป็น ๒ ระดับ ดังนี้

๑. สมมติสัจจะ คือ เป็นความจริงอย่างสมมติ ตามที่สังคมฯ ตั้งขึ้น สมมติขึ้นเพื่อใช้ สื่อสารในสังคม เป็นความจริงโดยโวหารเป็นความจริงที่รู้กันทั่วไป เมื่อสังคมตั้งขึ้น สมมติขึ้น คนใน สังคมก็ยอมรับ หรือเห็นร่วมกันกับสิ่งที่ตั้งขึ้นสมมติขึ้น จึงทำให้สังคมนั้นสื่อสารกัน ติดต่อสัมพันธ์กัน ได้อย่างเข้าใจ สามารถให้สำเร็จประโยชน์ในการดำเนินชีวิต สรรพสิ่งที่ตั้งขึ้นสมมติขึ้นก็แล้วแต่จะ เห็นร่วมกันว่าจะเรียกอย่างไร เช่น นายแดง นายดำ โตะ แก้ว ปลา ช้าง

๒. ปรมัตถสัจจะ คือ ความจริงที่เป็นปรมัตถ์ หมายความว่า เป็นความจริงอย่าง สูงสุด เป็นความจริงตามความหมายแท้ขั้นสุดท้ายของสิ่งนั้น ตามภาวะที่ตนเป็นจริง การศึกษาให้รู้ ความจริงขั้นปรมัตถ์ก็เพื่อให้เรามีความรู้ความเข้าใจในสิ่งนั้นๆ ตามความเป็นจริง เพื่อให้เราเข้าใจตาม สถานะที่เป็นความจริง จะได้มีปัญญาคิดไม่ยึดติดในสิ่งที่เราเกี่ยวข้องด้วย เป็นการทำลายความยึดมั่น ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดความหลงผิดที่อาจจะเกิดขึ้น สิ่งที่เป็นจริงอย่างปรมัตถ์ คือ จิต เจตสิก รูป และ นิพพาน การกล่าวถึง หลักการพัฒนาปัญญานี้ตามพระพุทธศาสนาเถรวาทจะมีความเกี่ยวข้องและ สัมพันธ์ในหลักของอริยมรรค ซึ่งเป็นหลักหนึ่งในการอธิบายถึงหลักการพัฒนาปัญญา ในภาคปฏิบัติ หลักการพัฒนาปัญญามีความสัมพันธ์กับหลักอริยมรรคอัน เป็นหลักและวิธีการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุ ความสิ้นทุกข์ อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้ปฏิบัติจะต้องอาศัยสติปัญญา และความมานะพยายามอย่างแรงกล้าจึงจะสำเร็จตามปรารถนา คือ อริยสัจ ๔ ประการ ได้แก่ □□

๑) ทุกข์ หมายถึง สภาพปัญหา เมื่อบุคคลประสบกับสิ่งไม่พึงปรารถนา เช่น เกิด แก่ เจ็บ ตาย ความผิดหวังและความล้มเหลว เป็นต้น ทุกข์หรือปัญหาแบ่งออกเป็น ๑๐ ชนิด ได้แก่

(๑) สภาวะทุกข์หรือทุกข์ประจำสังขาร เช่น เกิด แก่ เจ็บ และ ตาย

(๒) ปกิณณกทุกข์หรือทุกข์จร เช่น ความเศร้าโศก ความเสียใจ เป็นต้น

(๓) นิพัทธทุกข์ หรือทุกข์เนื่องนิตย เช่น หนาว ร้อน ปวดท้อง เป็นต้น

(๔) พยาธิทุกข์ หรือทุกข์เวทนา มีประเภทต่างๆ ตามสมุฏฐาน คือ อวิยะอันเป็นเจ้าการไม่ทำหน้าที่โดยปกติ

(๕) สันตাপทุกข์ ทุกข์ คือ ความร้อนรุ่ม หรือทุกข์ร้อน ได้แก่ ความกระวนกระวายใจ เพราะถูกไฟ คือ กิเลส ราคะ โทสะ โมหะเผา

(๖) วิปากทุกข์ หรือผลกรรม ได้แก่ วิปปฏิสาร คือ ความร้อนใจ

(๗) สหคตทุกข์ ทุกข์ไปด้วยกัน หรือทุกข์กำกับกัน ได้แก่ ทุกข์มีเนื่องมาจากวิบูลผล ดังแสดงในโลกธรรมสูตร ^{□□}ว่า ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข มีทุกข์ละอย่างๆ คือ เมื่อมีลาภได้แก่ทรัพย์สมบัติแล้ว ต้องคอยเฝ้าระวังรักษาเพื่อไม่ให้เสียหาย จนไม่เป็นอันหลับอันนอนได้โดยปกติ ต้องเสียชีวิตในการป้องกันทรัพย์ก็มี

(๘) อาหารปริเยณูฏฐิทุกข์ คือ ทุกข์ในการหากิน

(๙) วิวาทมูลทุกข์ คือ ทุกข์มีวิวาทเป็นมูล เนื่องมาจากทะเลาะกันเป็นต้น

(๑๐) ทุกข์ขันธ หรือทุกข์รวบยอด หมายถึงสังขาร คือ ประชุมเบญจขันธ์นั่นเอง

๒) สมุทัย คือ เหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา ซึ่งมี ๓ อย่าง คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ^{□□}

๓) นิโรธ คือ ความดับทุกข์ ทุกข์เกิดขึ้นเพราะเกิดตัณหาก่อน ตัณหาเป็นผู้ก่อทุกข์ ทำทุกข์ให้เกิดมี ฉะนั้น ทุกข์จะดับก็เพราะดับตัณหา และตัณหาดับหมด

๔) มรรค คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ [□] ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ได้แก่

(๑) สัมมาทิฐิ คือ ปัญญาอันเห็นชอบ ได้แก่ เห็นอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริงตามลำดับ ได้แก่

(๑) สัจจญาณ รู้ความจริงของอริยสัจว่า อะไรเป็นอะไร คือรู้ว่านี่เป็นทุกข์สัจ นี่เป็นสมุทัยสัจ นี่เป็นนิโรธสัจ และนี่เป็นมรรคสัจ

(๒) กิจจญาณ รู้การงานหรือกิจที่บุคคลจะต้องปฏิบัติต่ออริยสัจทั้ง ๔ ประการ นั่นว่า ทุกข์ คือ ความเกิด ความแก่ ความตาย เป็นต้นนั้น จะต้องกำหนดรู้ไว้

(๓) กตญาณ รู้ว่าตนได้ปฏิบัติไปเช่นนั้นแล้ว คือ รู้ว่าทุกข์ที่ควรกำหนดรู้ ตนได้กำหนดรู้แล้ว สมุทัยที่ควรละ ก็ได้ละออกจากจิตแล้ว นิโรธ ซึ่งจะต้องทำให้แจ่มแจ้งขึ้นภายในจิตก็ได้

^{□□} อิง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๙๕/๑๒๒-๑๒๓.

^{□□} อิง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๗๗/๓๙๘.

[□] วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๑๖.

ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว มรรคมงคล ๘ ประการ ซึ่งจะต้องประพฤติปฏิบัติให้สมบูรณ์ ก็ได้ประพฤติปฏิบัติ
สมบูรณ์แล้ว ☐

๒) สัมผัสกับปะ คือ ความดำริชอบในทางที่ชอบธรรม ได้แก่

(๑) ความดำริที่จะตั้งกายและจิตของตนออกไปจากวิัตถุภพ และกิเลสภพ

(๒) ดำริในอันที่จะไม่พยาบาท

(๓) ดำริในการไม่เบียดเบียน ไม่ประทุษร้าย ☐

๓) สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ ได้แก่งดเว้นจากวจีทุจริตทั้ง ๔ ประการ ได้แก่

(๑) งดเว้นจากคำเท็จ

(๒) งดเว้นจากคำส่อเสียด ยุยง ส่งเสริมให้คนอื่นเขาทะเลาะกัน

(๓) งดเว้นจากคำหยาบคาย

(๔) งดเว้นจากคำพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล ไร้สาระ ☐

๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ ได้แก่ การงดเว้นจากกายทุจริต ๓ ประการ คือ

(๑) งดเว้นจากการฆ่า การเบียดเบียน การทรมาน การทรมารสิ่งมีชีวิต

ทั้งหลาย

(๒) งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของของคนอื่นเขาไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย

(๓) งดเว้นจากการประพฤติผิดในทางกาม

๕) สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ โดยการ

(๑) ละเว้นการค้าขายเครื่องประหารมนุษย์และสัตว์

(๒) ละเว้นการค้าขายมนุษย์ไปเป็นทาส

(๓) ละเว้นการค้าสัตว์สำหรับฆ่าเป็นอาหาร

(๔) ละเว้นการค้าขายน้ำเมา และยาเสพติดชนิดต่าง ๆ

(๕) ละเว้นการค้าขายยาพิษ ☐

๖) สัมมาวายามะ คือ ความพยายามชอบหรือความเพียรชอบ ๔ ประการ ได้แก่

(๑) สังวรปธาน เพียรพยายามป้องกันไม่ให้บาปเกิดขึ้นภายในจิต

(๒) ปหานปธาน ให้ปลุกฝังความพอใจ มีความพยายามกระทำความเพียร

(๓) ภาวนापธาน เพียรสร้างกุศล คือ ความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นภายในจิตใจ

(๔) อนุรักขนาปธาน เพียรรักษากุศลที่สร้างให้บังเกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมไป ☐

☐ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๖๗๐/๔๒๐.

☐ ท.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๔.

☐ ท.ป.า. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๒๔๖.

☐ อ.ง.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๑๘๖.

๗) สัมมาสติ คือ การระลึกชอบ ได้แก่ การที่บุคคลระลึกถึงเรื่องของกาย เวทนา จิต และธรรม ตามหลักของมหาสติปัฏฐานทั้ง ๔ ประการ □□

๘) สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งใจมั่นชอบ ได้แก่ การปฏิบัติตามหลักของสมถกรรมฐาน ด้วยการทำให้สงบ มีความประณีตขึ้นโดยลำดับจนบรรลุรูปฌานทั้งสี่ประการ □□

อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการเหล่านี้เป็นหนทางอันประเสริฐ เพราะถ้าปฏิบัติตามได้อย่าง สมบูรณ์แล้วย่อมนำมาซึ่งความดับทุกข์ทั้งปวง ไม่มีปัญหาความขัดแย้ง แตกสามัคคี และอริยมรรคมี องค์ ๘ ประการนี้ยังสามารถสรุปเข้าในไตรสิกขา □□ ได้ ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดเข้าในปัญญาสิกขา ซึ่งหมายถึง การศึกษา หรือขั้นตอนการฝึกฝนให้เกิด สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ เจริญองกามขึ้นจนกระทั่งบุคคลมีความ พร้อมทางปัญญา พัฒนาถึงมาตรฐานของอารยชน สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยปัญญา มีจิตใจผ่องใส เบิกบานไร้ทุกข์ หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นต่างๆ และมีอิสระด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

กลุ่มที่ ๒ ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดเข้าในศีลสิกขา หมายถึง การศึกษาหรือขั้นตอนการฝึกฝนให้เกิดสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เจริญองกามขึ้น จนกระทั่งบุคคลมีความพร้อมทางด้านความประพฤติ วินัย และความสัมพันธ์ทางสังคม พัฒนาถึง มาตรฐานของอารยชน และเป็นพื้นฐานในการสร้างเสริมคุณภาพของจิต

กลุ่มที่ ๓ ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดเข้าในจิตตสิกขาหรือสมาธิสิกขา หมายถึง การศึกษาหรือขั้นตอนการฝึกฝนให้เกิด สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เจริญอง กามขึ้นจนกระทั่งบุคคลมีความพร้อมทางด้านคุณธรรม มีคุณภาพจิต สมรรถภาพจิตและสุขภาพจิต พัฒนาถึงมาตรฐานของอารยธรรมและเป็นพื้นฐานในการพัฒนาปัญญาในการแก้ไขปัญหาของชีวิต

หลักการพัฒนากายสุจริตบนฐานแห่งภาวนา ๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้ถือเป็น ระดับสูงสุด และสามารถส่งผลให้ผู้ปฏิบัติได้รับประโยชน์อย่างสูงสุดโดยมีหลักว่าต้องปฏิบัติอย่าง พร้อมเพรียงกันไปตามลำดับ ที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา อันหมายถึง ทางสายกลางนั้น ไม่ใช่ หมายความว่า ทางที่อยู่กึ่งกลางระหว่างหลาย ๆ ทาง หรือแม้แต่ ๒ ทาง เพราะเมื่อคน ๒ คนมาอยู่ ตรงข้ามกัน และถ้าเรายืนตรงกลางก็เรียกว่าอยู่กึ่งกลาง แต่ไม่ใช่ทางสายกลาง มันจะขยับไปขยับมา เรื่อย หมายความว่า ถ้าคน ๒ คนนั้นขยับไป กึ่งกลางก็จะขยับและขยายตามไปด้วย จึงเป็นสายกลาง ที่ไม่แน่นอน แต่ทางสายกลางของพระพุทธเจ้านี้แน่นอน ทางสายกลาง คือ ทางที่พอเหมาะพอดีที่จะ

□□ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๙/๗๓.

□□ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๓-๓๐๐/๒๑๖-๒๓๓.

□□ ชุ.ปฎิ. (ไทย) ๓๑/๖๐/๑๗.

□□ อัง.ติ.ก. (ไทย) ๒/๕๒๑/๒๑๘.

นำไปสู่จุดมุ่งหมาย คือ อิสระภาพและสันติสุข (นิพพาน)^{□□} เปรียบเหมือนเชือกเส้นเดียวที่มี ๘ เกลียว สำหรับเป็นเครื่องอุปกรณ์ที่จะนำไปสู่จุดหมายที่สูงสุดตามที่ต้องการนั่นเอง ดังนั้น หลักจริยศาสตร์ของพุทธศาสนาระดับนี้ ถือเป็นหลักธรรมที่สามารถแก้ปัญหาของชีวิตได้ทุกแง่มุมไม่ว่าจะเป็นด้านส่วนตัวหรือส่วนรวม ซึ่งช่วยให้ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตาม สามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ หรือสามารถทำลายทิวทัศน์ที่ผิดทั้งหลายให้หมดไปได้ และเปลี่ยนไปเป็นผู้ที่มีสัมมาทิฐิต่อไป

สรุปว่า การพัฒนาชีวิตมนุษย์ทางกาย วาจาและใจตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น เริ่มที่สัมมาทิฐิ โดยมีความคิดที่ถูกต้อง มีความเชื่อที่ถูกต้อง เช่น เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนได้ และพัฒนาได้เป็นอย่างดีด้วย อย่างเช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเดิมที่พระองค์ก็ทรงเป็นเจ้าของทรัพย์ที่เยอะ ซึ่งก็เป็นปุถุชน ต่อมาก็ได้รับการพัฒนาดจนได้เป็นพระบรมศาสดาเอกของโลก เป็นพระบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ก็เกิดขึ้นมาได้เพราะได้รับการพัฒนาตามกระบวนการของหลักภาวนา ๔ หรือ ตามหลักอริยสัจ ๔ ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หลักธรรมนั้นล้วนสามารถสรุปย่อลงเข้ากันได้ หรือเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันถ้ามีความรู้แล้วปฏิบัติได้ถูกต้อง หลักธรรมทั้งหลายล้วนเข้าหากันได้สนิทกับหลักอริยสัจ การพัฒนาตามหลักธรรมเหล่านี้ย่อมส่งผลให้เกิดการพัฒนาได้อย่างครบทุกขั้นตอน เมื่อกล่าวถึงการพัฒนาบุคคลให้เป็นบุคคลในอุดมคติที่สังคมต้องการ หรือ เป็นบัณฑิตในอุดมคติตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น หลักภาวนา ๔ นี้ก็สามารถทำให้บุคคลนั้นเป็นบุคคลในอุดมคติได้ เพราะตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นไม่ได้มุ่งพัฒนาคนให้แยกออกจากหลักของธรรมชาติ การพัฒนาอย่างพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นเป็นการพัฒนาแบบเน้นการมีส่วนร่วมระหว่างคนกับธรรมชาติหรือพัฒนาแบบเน้นการมีส่วนร่วมทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก หมายความว่า กล่าวถึงการพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญาของมนุษย์ ขณะเดียวกันก็กล่าวถึงพัฒนาแบบชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ และในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นก็ยังแนะนำการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมด้วย

^{□□} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมกับการศึกษาของไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๔๔.